BALZAC

Paris

BKBY

PARİS
Honoré de Balzac
Kültür Yazıları
Türkçesi: Gül Kutluğ
114 sayfa

www.kafekitap.com
iletisim@kafekitap.com

KAFEKÜLTÜR Yayıncılık
İslambey Cd. 44/13 34050 Eyüp İstanbul
0212 615 22 99

ISBN 978-605-5249-48-9

Baskı: Net Kırtasiye Tan. ve Matbaa San. Tic. Ltd. Şti.
Taksim Cd. Yoğurtçu Faik Sk. No 3 Taksim Beyoğlu İstanbul

HONORÉ DE BALZAC

PARİS

Türkçesi: Gül Kutluğ

HONORÉ DE BALZAC 20 Mayıs 1799'da Fransa Tours'da doğdu. 18 Ağustos 1850'de yaşamını yitirdi. Asıl ismi Honore Balssa. Adını Balzac olarak değiştirdi ve soyluluk ifade eden de' öntakısını ekledi. Köy kökenli bir ailenin çocuğu. Babası devlet memuru. 6 yıl Vendome'da College des Oratoriens'te öğrenim gördü. Napolyon'un devrilmesinden sonra ailesi Paris'e taşındı. Burada 2 yıl daha okula gitti. 3 yıl bir avukatın yanında çalıştı. Ama küçük yaşlardan beri edebiyata gösterdiği eğilim ağır bastı. Trajedi türünü denediği 1819'da yazılmış "Cromwell" başarı kazanamayınca romana yöneldi. Para kazanmak için tarihsel, mizahi ve gotik romanlar yazdı. Bunları değişik adlarla yazdı. Basımcılık, yayıncılık, hatta dökümcülük yaptı. Başarılı olamayınca tekrar edebiyata döndü. 1829'da yazdığı "Les Chouans" isimli tarihi roman tanınmasını sağladı. Bu eser Türkçeye (Köylü İsyanı 1974 ve Şuanlar 1977 olarak çevrildi.) 1824-1834 arasında yayıncılarından aldığı parayla bohem bir yaşam sürdü. 1829-1831 arasında yergici gazetelere yazılar yazdı. 1830'lardan sonra bir toplum tarihi yazmak amacıyla, eski ve yeni romanlarını üç bölüm altında toplamaya karar verdi. Örf ve âdet incelemeleri, felsefi incelemeler ve çözümleyici incelemeler. Bu tasarı 1834-1837 arasında 12 cilt olarak gerçekleşti. 1840'ta bu yapıtların hepsine Dante'yi anımsatan bir başlık koydu: "İnsanlık Komedyası". 1842-1848 arasında 17 ciltlik bir baskı yapıldı. 1869-1876 arasında da 24 cilt olarak yayınlandı. Eserlerinde aynı kahramanlara tekrar tekrar yer verme düşüncesini geliştirdi. Bunu gerçekçiliğin baş romanı kabul edilen ve 1834'te yayınlanan "Goriot Baba"da uyguladı. 1836 ve 1837'de İtalya gezisine çıktı. 1828'de Versailles yakınlarında pahalı bir ev yaptırdı. Borç sorunu nedeniyle Passy'de bir eve yerleşti (Bugün Balzac müzesi). Para kazanmak için tiyatroda başarısız denemeler yaptı. Edebiyatçılar Derneği başkanı olarak yazar haklarıyla ilgili girişimlerde bulundu. 1847'de Polonya'da sevgilisi Eveline Hanska'nın şatosunda kaldı. 1850'de Eveline ile evlendi Paris'e döndüler. Birkaç ay sonra yaşamını yitirdi.

PARİS, 1831

Kadınların cenneti,
Erkeklerin arafı,
Atların cehennemi.

Tezatlar ülkesi, çamur deryası; at pisliğiyle kusursuz güzelliğin, değerliyle değersizin, zenginlikle sefaletin, çığırtkanlarla asillerin, lüksle yoksulluğun, erdemle kötülüğün, ahlakla sapıklığın bir arada barındığı memleket;

Köpeklerin, maymunların, atların insanlardan daha iyi muamele gördüğü yer;

İnsanların, köpeklerle maymunların işlerini yaptığı yer;

Kimi vatandaşın iyi memur, kimi memurun kötü vatandaş olduğu yer;

Tiyatronun en çok seyredildiği, ama oyuncuların en ağır şekilde eleştirildiği yer;

Aklı başında insanlar kadar, şakağına silah dayayıp intihar edenlerin, kodesi boylayanların olduğu yer;

Cumhuriyetçilerin, en ileri cumhuriyete sahip olduklarından beri daha memnuniyetsiz olduğu yer;

Az bulunan ahlaklılığa karşın ahlak bilgininin en fazla olduğu yer;

Ressam bolluğuna rağmen iyi bir tablo bulunamayan yer;
Her hastalığın ilacının kolayca bulunduğu, en iyi doktorların olduğu, ama en çok hastanın olduğu yer;
X. Charles'ın hükümdar olduğu dönemde Karlistlerin sayıca çoğaldığı yer;
Parisliden çok, yabancının, taşralının yaşadığı yer;
Her türlü dinden insanın olduğu, ama mabetlerin boş kaldığı yer;
Okur sayısından çok gazete basılan yer;
Eski ulusal sembollerimizden horoz, kartal ve zambak çiçeğinin hâlâ birçok binada görüldüğü yer;
Dünyanın en iyi polislerine rağmen en çok hırsızlığın yapıldığı yer;
Onca yardımsever, yardım kuruluşu, düşkünler yurdu varken, hâlâ en fazla mutsuz insanın olduğu yer!
Paris, onu daha önce hiç görmemiş olanlar için özenilen bir yer; burada yaşayanlar için, mutluluk ya da mutsuzluk (yaşadığı talihe bağlı olarak) sebebi; buradan ayrılmak zorunda kalmış olanlar için ise daimi bir üzüntü kaynağıdır.
Yani Paris herkes için bir amaçtır. Herkes kendi kişisel gayesi için buraya koşar.
İşi olmayan, varlıklı taşralılar buraya soluk almaya, kibarlara yaraşır havayı teneffüs etmeye gelirler ama şehir deneyimleri olmadığı için sömürünün kurbanı olurlar;
Milyoner yabancılar, ilginç şeyleri görmek, nefis şaraplardan tatmak, *Provanslı Kardeşler Lokantası*'nda akşam yemeği yemek ve Opera dansçılarının giydiği pabuçların nasıl yapıldığını öğrenmek için buraya gelirler;
Erkek öğrenciler, kızlarla kırıştırıp hukuk tahsili yapmaya;

Okumayı sevenler, öğrenmeye;
Yetenekliler, hayran kazanmaya;
Hırslılar, amaçlarına ulaşmaya;
Genç köylü kızlar, gözlerini açmaya;
Vekiller, oy kullanmaya;
Usta hırsızlar, adlarından söz ettirmeye;
Yazarlar, eserlerine okuyucu bulmaya;
Teğmenler, yüzbaşı olmaya;
Güzeller, entrika çevirmeye;
Dahiler, başarılarıyla ışıldamaya;
Planları olanlar, diğerlerini sömürmeye;
Sanayiciler, yeni iş bağlamaya hep Paris'e gelirler;
Herkes, peşinden koştuğu her neyse burada bulur, menfaatlerin tümü burada çarpışır. Binlerce farklı branştaki sayısız yetenekle sürekli üretim hareketinin, sanat ve bilimde yapılan harika işlerin, günlük iyileştirmelerin, ustaca yapılan tasarımların doğumunu hazırlayan iş, araştırma ve keşiflere uygulanan tüm hayaller birbiriyle ilişki içindedir. En nihayetinde sizi saran, şaşırtan, ele geçiren, hayranlık uyandıran bu harika işler, Paris'in evrende eşsiz bir yer olarak kabul edilmesine sebep olur. Dış kaynaklı her türlü üretimin toplandığı bu merkeze duyulan evrensel saygı, zenginliğine ödenmiş bir çeşit vergi sayılabilir. Çünkü buradaki obur tüketim ihtiyacına cevap vermek üzere, hayvansal, bitkisel, madeni, akuatik ve endüstriyel ürünler, posta arabalarıyla dünyanın dört bir yanından buraya getirilir. Buradaki lüks tüketim, farklı milletlerin yıllarca sürmüş emeklerinin meyvelerini bir günde tekelleştirir, kemirir ve siler süpürür.

İnsanları saran bu sürekli ihtiyaç ve toplumun sınıfları arasındaki bu ilişkiler yumağı, Parislileri karakterize eden hoş bir nezaketin doğmasına sebep olur; 1811'de sokakta karşılaştıklarında birbirlerine sarılırken, bundan vazgeçtikleri 1815, 1830 yıllarında bile, büyük şehrin sakinleri arasında sınıf farkı gözetmeksizin kurulan bu samimi yakınlığın sürdürülmesine katkıda bulunur. Kalabalığın içinde herkes eşittir: her bir kişi daha sonra işi, yeteneği ya da kaderi sebebiyle diğerlerinden ayrılır. İnsanların bir araya gelerek birleşmesini sağlayan zevklerle işlerin yaratıldığı sosyal yaşamın bu girdabında, ne unvanı ne de parası olmayanı küçük düşürücü bir ayrıma rastlanmaz. Burada herkes eşittir. Sahip olduğu toplumsal statüden gözü kamaşmış birinin, kendinden daha alt seviyedeki insanlara davranırken, herkesçe kabul görmüş nezaket kurallarına uymaması ne acı! Hakarete uğrayan kişinin yasal itirazı sonucu, suçlunun açıkça özür dilemesi gerekir, eğer yüreği bunu yapmaya yetmezse, ne ait olduğu toplumsal sınıf ne de parası onu aşağılanmaktan kurtaramaz.

Soyluların, para babalarının ve önemli kişilerin günü gününe yaşadığı Paris'te, unvanların halk için önemi yoktur; sadece yetenekli olmak yetmez çünkü para burada *her şeydir*! Paraya sahip olmak en iyi tavsiye, en güvenilir ayrıcalıktır; kabiliyete, üstün yeteneğe, itibara eşdeğerdir; kişinin sahip olduğu özelliklerin hiçbirini yok etmediği doğrudur ama onlarla aynı sonuçları sağlar; bu da para ile satın aldığı mutluluğun nereden geldiğini hiç umursamayan zenginleri mutlu eder. Yani dünyanın başkentinde mutlu olmak için gereken ilk şart paradır; ikincisi ise egoist olmak. Aslında, egoizm

hakkına sahip olan Parisliler için bu olmazsa olmazdır; zira Peru'nun tüm hazineleri ellerindeyken, bunlarla etraftaki zavallıların yaralarına merhem olmaya kalkarlarsa geriye kendilerine bir şey kalmaz. Çünkü bu varlıklı Paris şehrinde, adım başı karşınıza çıkıp yaralarını gösteren sakat sefillerin, kulağı tırmalayan şarkıları ya da enstrümanları ile önünüze atlayan çevik dilencilerin, sokakta kürdan satarken sadaka istemek için bacağınıza süpürge ile vuran satıcıların, kurnazca sizi soyan düzenbazların, nazikçe mendilinizi düşüreceğiniz konusunda sizi uyarırken saatinizi aşıran kaşarlı hırsızların saldırısına uğrarsınız.

Caricature, 10 Mart 1831, (Henri B…)

Camille Pisarro, Boulevard Montmartre 1897

PARİS BULVARLARININ GEÇMİŞİ VE RUHU

Madelaine'den Bastille'e

Her başkentin, kendini ifade ettiği, kendini özetlediği, bizzat kendisi olduğu şiirsel yerleri vardır. Bulvarlar, günümüzde Paris için yapılmıştır adeta; Venedik'in Grand Kanal'ı, Milano'nun Corsia dei Servi Caddesi, Roma'nın Corso Caddesi, St. Petersburg'un Prospekt Caddesi (bulvar taklidi), Berlin'in Ihlamurlar Caddesi, Hollanda'nın La Haye Korusu, Londra'nın Regent Caddesi, Viyana'nın Graben Caddesi, Madrid'in Güneş Kapısı Meydanı için de aynı şey söylenebilir. Bu şehir merkezlerinin hiçbiri Paris'in bulvarları ile mukayese edilemez. Boyu ancak bizim en kısa bulvarlarımıza denk olan Graben, bayramlıklarını giymiş bir burjuvaya benzer. Ihlamurlar Altında, Pont-aux-Choux Bulvarı kadar kasvetlidir; taşrada bir sayfiye yeri havasındadır, yolun başındaki oteller Devlet hapishanesine benzer. Prospekt ile bizim bulvarlarımız arasındaki benzerlik, elmasın sahtesi ile gerçeği arasındaki benzerlik gibidir; ne ruhları canlandıran güneş, ne de Parisli aylakların her şeyle dalga geçme özgürlüğü orada yoktur. Ülkenin adetleri, tüten en ufak bir bacanın altında toplanılmasına, üç kişinin kafa kafaya verip konuşmasına engel olur. Paris'te gördüğü-

müz öylesi güzel, öylesi göz kamaştırıcı akşam vakti, Prospekt'te insanı hayal kırıklığına uğratır; ama buranın da binaları sıra dışıdır; eğer mimari sanat, binalarda kullanılan malzeme dikkate alınmadan değerlendirilseydi, tarafsız bir edebiyatçı, buradaki bazı binaların mimari süslemesinin, Bulvarlar arası ödül için yarışacağını söylerdi.
Ama insanların kıyafetleri tekdüze, herkesin üstünde hep aynı horoz tüyü, aynı manto! Günlük gazete çıkartan bir grup yok! Plansız hiçbir şey yapılmaz, etrafta ne bir orospu ne de zevkli bir şey var! İnsanların kıyafetleri birbirinden farklı değil. Sokaktaki herkesin aynı palto ile yürüdüğünü söyleyebiliriz. Regent Caddesi'nde de hep aynı İngiliz tip, üstünde hep aynı siyah kıyafet veya aynı ince palto! St. Petersburg'da, gülümsemeler dudaklarda donup kalmış ama Londra'dakilerin can sıkıntısından gülecek halleri yok. Londra ile St. Petersburg arasında seçim yapması gereken herkes, doğadaki buzları, buzdan suratlara yeğleyecektir. Prospekt'te tek bir çarlık var: Londra'da ise çarlar kadar lortların da sayısı oldukça fazla. Grand Kanal, tam bir kadavra; La Haye Korusu, zenginlerin gittiği kocaman bir kır kahvesi; Avusturya'nın hoşuna gitmese de, La Corsia dei Servi, bulundurduğu çok sayıdaki ajan ile ona benzemeye çalışıyor! Oysaki Paris!.. Ah! Anlayış özgürlüğü Paris'te, gerçek hayat Paris'te! Tuhaf ama verimli, düşüncelerin başkalarıyla paylaşıldığı, hararetli, tembel, aydınlık, sanatla iç içe, eğlenceli, tezatlarla dolu bir hayat. Birbirine hiç benzemeyen bu bulvarların her biri, Paris'in ruhsal sarsıntılarını yansıtır; buralarda melankoli ya da neşe yüklü saatler yaşanır, kimsenin olmadığı ya da karınca yuvası gibi insan kay-

nayan saatler olduğu gibi iffetli ve yüz kızartıcı saatler de vardır. Sabah saat yedide yollarda ne bir ayak sesi, ne bir yalpalayan araba bulunur. Bulvarlar, saat sekize doğru, gezinti arabalarının gürültüsü, sırtındaki yükün etkisiyle ağır ağır yürüyen hamalların ayak sesi, çalıştıkları şantiyelere doğru giden iş elbiselerini giymiş işçilerin bağırtıları ile uyanır. O saatlerde hiçbir panjur kıpırdamaz, dükkânlar istiridyeler gibi kapalıdır. Parislilerin çoğu bu manzarayı bilmediğinden bulvarların her zaman cıvıl cıvıl olduğunu zanneder; gözde eleştirmenler de dâhil bu kişiler, ıstakozun doğuştan kırmızı olduğunu zannedenlerdendir. Saat dokuzda, bulvarların her tarafı arşınlanmaya başlar, dükkânlar kapılarını açar ama içleri hâlâ karmakarışıktır. Kısa bir süre içinde, yosmalar gibi bulvarların da işi başından aşar; kaldırımlarda, dolap çeviren adamlar belirir. Saat on bire doğru, iflas eden gençleri, borsacıların neredeyse dörtte birini, muamelecileri, düşünceli suratlarıyla entrikacıları, düğmeli redingotlarıyla uyuklayan mutlu insanları, terzileri, gömlekçileri taşıyan arabalar yollarda vızır vızır koşuşturur; bu insanları davalara, ödeme yapmaya, dava vekillerini görmeye, noterlere yetiştirir; yani Paris'in sabah ve iş yaşamı oradan oraya taşınır. Öğlene doğru bulvarların karnı acıkır, herkes öğlen yemeğini yer, borsacılar gelir. Saat iki ile beş arasında, buradaki yaşam en hareketli seviyesine ulaşır; gelip geçenler bedavaya sokak gösterisi seyretmiş olur. Üç bin kadar dükkân ışıl ışıl parıldar, camekânlardaki şiirsellik Madelaine'den Saint-Denis Kapısına kadar türlü türlü dizeleri şakır. Aslında birer sanatçı olduklarının farkında olmayan yayalar, adeta antik tragedyanın korosunu canlandırır-

lar: gülerler, beğenirler, ağlarlar, gülümserler, boşa hayaller kurarlar! Gölgeler ya da bir parlayıp bir zayıflayan ışıklar gibi sahneden gelip geçerler!.. Bir arkadaşa, bir düşmana, gülmeye ya da düşünmeye hazır ilginç birine, dilenen bir zavallıya, kendine konu arayan bir vodvil yazarına rastlamadan iki adım atmak mümkün değildir; bu insanların hepsi birbiri kadar yoksul ama aslında hepsi birbirinden daha varlıklıdır. İşte kıyafetler komedyası burada gözlemlenir. Etrafta ne kadar insan varsa bir o kadar da değişik kıyafet vardır; ne kadar farklı kıyafet varsa bir o kadar da farklı karakter vardır! Güzel havalarda kadınlar bulvarlarda boy gösterir ama çok güzel giyinmezler. Günümüzde iyi giyimli kadınlar, Champs-Elysées ve Boulogne semtlerine daha çok yakışıyor. Bulvarlarda gezinen edepli kadınlar sadece alışveriş yapmakla yetinir; sokakta etraflarına bakmadan koşar adım yürürler.
Paris'teki yaşamın genel görünümünü, 1500'lerde Saint-Antoine Caddesi simgeliyordu; bu 1600'lerde Royale Meydanı'na; 1700'lerde Yeni Köprü'ye; 1800'lerde Kraliyet Sarayı'na taşındı. Tüm bu yerler zamanla peşi sıra bulvara dönüştü! Günümüzde, Kafe Tortini'nin asfaltlanmış önü nasıl ki borsacıların gözde mekânı oldu, işte o zamanlarda da bu toprak yollarda buluşuluyordu. En nihayetinde her bulvar kendi alın yazısını yaşadı. Her biri, daha 1800'lü yıllarda ileride neye benzeyeceğini önceden etrafına belli etmişti bile. Tüm Paris'in dolup taştığı, Foubourg-du-Temple Caddesi ile Charlot Caddesi arasındaki bölgede sürülen parlak yaşam, 1815'te Panorama Bulvarı'na taşındı. Buradaki hareketlilik, 1820 yılında, Gand denen bulvara sıçradı ve şim-

di buradan Madeleine'e doğru kayma eğiliminde. 1860'da Paris'in kalbi Concorde Meydanı'na çıkan Paix Caddesi olacak. Paris yaşamının sürekli bu şekilde yer değiştirmesinin haklı sebepleri var. 1500'lerde, Bastille koruması altındaki saray Tournelle Şatosu'ndaydı. 1600'lerde, aristokrat kesim, Corneille'in ünlendirdiği meşhur Royale Meydanı'nda ikamet ediyordu. Günün birinde başkaları da bu Bulvarları aynı şekilde ünlendirecek.
Saray o zamanlar kâh Saint-Germain'de kâh Fontainbleau'da kâh Blois'daydı; Louvre ise, Krallığın son uğrak yeri olmayacaktı elbette. XIV. Louis, Versailles'ı kendine mesken olarak seçtiğinde, Yeni Köprü, tüm şehrin bir yakadan diğerine geçmek için kullandığı ana arter oldu. 1800'lerde, artık şehir merkezi kalmamıştı, insanlar eğlencenin peşinden koşuyordu: Paris'teki gösteriler Temple Bulvarı'nda yapılıyordu; yani Temple Bulvarı artık tüm şehir demekti; hatta bestekâr Désaugiers burayı meşhur şarkısıyla överek anlatmıştır. O dönem bulvarlar, birinci sınıf halkın zevkusefa peşinde koşarken kullandığı kraliyet yoluydu, zaten *Mavi Kadran* Lokantasının ne olduğunu biliyoruz!.. Bourbon hanedanlığı, 1815 yılında, Fransız Ticaret Odası'yla çalışmaya başlayınca, bulvarlar, tüm şehrin en önemli yolları haline geldi. Yine de bulvarların en parlak dönemi aşağı yukarı 1830'lardan sonraki döneme denk gelir. Tuhaf bir biçimde şehrin kuzey tarafı rağbet görüyor, Parisliler sadece bu kısmı kullanmakta ısrar ediyorlardı. Güneydeki hat ise, kimse kullanmadığı için değerlenmiyor, lüks malların satılmadığı dükkânlar boş kalıyordu. Bu garipliğin de sebepleri vardı elbette: o dönem Paris'te yaşam sadece kuzey hattı ile rıh-

tımlar arasında geçiyordu. On beş yıl içinde, Montmartre tepesi ile güney şeridi arasında ikinci bir Paris inşa edildi. O zamandan beri, bu iki hat, gezintiye çıkanları kendine çekmek için şıklıkta birbiriyle yarışır.
Bulvarların geçmişine baktığımızda, onlar da imparatorluklarda olduğu gibi, önceleri kötü durumdaydılar. Kırklı yaşlarını süren hangi Parisli, zamanın belediyesinin, tüm bulvarların girişine koyduğu ve uzun süre kaldırmadığı o meşhur direkleri hatırlamaz; hamile kadınların soluklanmak için yaslandığı bu direklere, dalgın gençlerin bodoslama çarptığı olurdu. Bu sebepten yılda en az bin tane ağır yaralanma olayı olur ama herkes buna gülüp geçerdi! Bu direkleri otuz yıl çakıldıkları yerde tutan, vahşi ve aptal zihniyet, bize Fransızların yönetim biçimini, özellikle de Paris'in nasıl yönetildiğini gösterir; yani beceriksiz, savurgan ve estetikten yoksun bir idareyi. Bulvarlar, yağmurlu havalarda, üstünden geçilmesi zor çirkef kuyularına dönerdi. Sonunda Auvergne'li Chabrol, andezit taşı ile ilk taş döşemeleri yapmaya başladı. İşte belediyenin karakteristik bir başka özelliği daha! Seine nehri, Okyanusun kıyılarından granit taşlarını sürükleyip kıyılarına kadar getirdiği halde, Auvergne'in derinliklerinden, volkanik, gözenekli, dayanıklı, andezit taşı çıkartılıp getirildi! Bu gelişme Parislilerce iyi bir şeymiş gibi karşılandı ama yine de üç kişiyi bile buluşturmaya yetmemişti.
Bugün hâlâ, yapılması beklenen iyileştirmeler var. Bulvarlardaki yolların her tarafı asfaltlanmalı, döşeme taşı ile asfalt karışımından artık kurtulmak lazım; Paris'te yayaları da düşünmeliyiz, üst zeminde yapılan bu iyileştirme, altta ye-

rinden oynayan taşların gürültüsünü engellemiyor. Şose kaldırımlar, Montmartre'da ilk yapılanlar örnek alınarak daha zenginleştirilmeli, göze daha hoş hale getirilmeli. Sonuçta, zeminin seviyesi bir uçtan diğer uca eşitlenmeli, Saint-Denis kapısındaki tıkanıklık giderilmeli. Her halükarda, bulvarlar, ancak Seine kıyısındaki yapılaşmanın kökten değişmesiyle Paris'e yaraşır olabilirler; ne zaman ki insanlar mazgallardan ya da yağmurdan kaçmadan, üstleri korunaklı yerlerden yürürler, işte o zaman bu değişim gerçekleşmiş olur. Binaların yıkılıp tekrar yapılması çok pahalıya patlayacağından bu gerçekleştirilebilecek bir şey değil; ama evlere birbirini takip eden cumbalar yapılırsa, estetik açıdan iyi sonuç alınabilir. Concorde meydanıyla Bastille arasındaki ağaçlıklı yolların her birinde neden bir dere çağlamasın? Bulvarlara serpiştirilen ağaçlar, bitkiler de neyin nesi!.. Seine nehrinin suyu, Billy rıhtımından itibaren, denizkızları ile süslenmiş kanallarla, XIV. Louis Köprüsünden tekrar Seine'e dökülemez mi? Bu fikir çocuksu veya uçuk gelebilir. Ama Bulvarlarımızın, Austerlitz Köprüsünden Botanik Bahçesine, oradan Madelaine'e, oradan da Concorde Meydanı ve Champs-Elysées'ye kadar, halka sunduğu gezinti ve gösteri mekânlarının bir benzerinin, tarihin hiçbir döneminde, hiçbir ülkede bulunmadığını göz ardı etmemek lazım.

Şimdi, posta trenindeymişiz gibi kanatlanıp, şekli Seine'e benzediğinden kuru Seine diyeceğimiz merkez bölge boyunca ilerleyelim; bakalım neler göreceğiz…

Madelaine Kilisesi ile Caumartin Caddesi arasındaki bölgeyi kullanan yayalar, etraflarına bakınmadan geçer gider. Parthenon Tapınağından esinlenilerek yapılan bu kilise,

güzel ve ihtişamlı olarak değerlendirilse de yine de iki yanındaki dükkânlar, kir pas içindeki oymalı süslemeleriyle görüntüyü bozup binanın yan bölümlerinin değerini azaltır. Bulvara paralel sokaktan güneye doğru gidildikçe, dükkânlardan uzaklaşılır; hatta sol taraftaki yapılaşma için son bir yılın ürünüdür diyebiliriz. Bu bölümde bulunan bulvarlar da gelecek kaderlerini bekliyor; özellikle güneydeki sokak kaldırılırsa, burası çok güzel olacak. Dışişleri Bakanlığı binasının tadilatı bitinceye kadar, bu bölgede iyileştirme yapılmayacağı kesin. Bu yolu sadece buralarda işi olanlar kullanır, kimse dolaşmak için bu tarafa gelmez. Bakıldığında, bu sokakları kullananlar iyi giyimli, zarif ve şık insanlar; ama sokaklara baktığınızda hemen hemen hiç hareketlilik yok. Üstelik beş yol ağzı olan bu meydanın en tehlikeli geçiş olduğunu söyleyebiliriz. Dışişleri Bakanlığı binası da burada olduğuna göre, aynı zamanda da hiç tekin olmayan bir yer. Belki de yollarda kimsenin olmayışını buna bağlayabiliriz; politika insanların devinimini de etkiliyor; ama politikayı ortadan kaldıracağız. Surların aşağı tarafında kalan tek sokağımız, Basse-du-Rempart var olmaya devam ettikçe, bu bölgenin hareketlenmesi, kimlik kazanması beklenemez; buralarda dolaşacak ya da alışveriş yapmak için dışarı çıkacak kimseyi bulamayız. Mülk sahipleri, kesenin ağzını açıp birkaç yüz bin frank harcayın, karşılığında milyonlar kazanacaksınız! Civarda gezinen Parisliler göze battıklarını bilirler; buradaki evlerin birinci kat sakinlerine eğlence malzemesi olduklarının söylenmesinden hoşlanmazlar.

Caumartin Caddesi'nin köşesindeki ev, XVIII. yüzyılın en tanınmış evlerinden biridir; dansçı Bayan Guimard,

Chaussée-d'Antin'de yaptırdığı köşke taşınana kadar bu evde kalmıştı. Yuvarlak oymalı çatısıyla sokağın girişinde yükselen bu köşkte Opera binasına benzer özellikler gözlenir. Sonra bu yapı da, Neuve-des-Petits-Champs ile Sainte-Anne sokaklarının kesiştiği köşedeki Lulli'nin evi gibi yıkıldı. Lulli, servetini kazandığı enstrüman olan kemanın motifleriyle süslü evini çevreleyen oymalara adını yazdırmıştı.
Paix Sokağı'na geldiğimizde tüm manzara değişir, etraf insan kaynamaya başlar. Eskiden bulvar tam da burada bitiyordu. Tuileries'ye gitmek için tüm Paris bu sokaktan geçerdi. Paix Sokağı, gelecek günlerde Richelieu Sokağı ile hısım olacak, Saint-Denis Sokağı'ndan daha modern bir hale bürünecek. Bu noktadan ileride, Paris'in kalbinin attığı, Chaussée-d'Antin ile Foubourg-Montmartre sokaklarına varılıyor. Buradan itibaren, düş gibi şahane binalar başlar; sanki *Bin bir Gece Masallarından* çıkmış gibiler. İlk sıradakiler, Mareşal Richelieu'nün Hanovre Köşkü ve onun bahçe manzarasını kapatmak için, Simon tarafından köşkün karşısına yaptırılan büyük bina. Bütün Paris, yirmi yıl süren bahçe davasını mareşalin kaybettiğini bilmeden, bu süre içinde bu binaların önünden gelip geçti. Herkes burayı eğlencesi bol bir yer zannederken, parlamentonun kuruluşuyla kralın sonu da burada gelmiş oldu. Sonra Çin Hamamı; tanıtımı nasıl da abartıldı, bir milyon tane el ilanı, bitmek tükenmek bilmeyen reklâmlar; asıl tuhafı, bunların imparatorluk zamanında yapılmış olması!
Yaldızlı Ev Lokantası gibi, *Büyük Balkon* Oteli gibi, ne güzel, ne değişik binalar, Bulvarları süslüyor; alçıdan yapılmış, zevksiz, süslemesiz, pis ve rezil binaların arasına ka-

rışmamışlar. Bulvarlar bu binalarla, mimari estetikte Venedik'in Grand Kanal'ıyla yarışırlar.
Grange-Batelière sokağının girişine bir bakın, onca ihtişamlı binanın arasında, her köşede küçük, niteliksiz yapılar! Bu binalardan birinin Atlı Kulübe ait olduğuna inanabiliyor musunuz? Kulübün bu denli zengin ve zarif üyesinin, kralları bile kıskandıran Londra'nın göz kamaştırıcı kulüp binalarıyla aşık atmamaları tuhaf değil mi? Yaldızlı Ev'i eskiden halı tüccarlığı yapan ama sonrasında kabiliyeti sayesinde mimarlığa geçen biri yaptırmış. Bulvarın diğer tarafındaki konağın avlusuna inşa edilen, kumarbazların otuz beş yıl boyunca zaman geçirdiği büyük binayı ise, meşhur terzi Buisson'a borçluyuz! Frascati de kutsal ismini verdiği kafeyle, karşılıklı oldukları *Cardinal Kafe'ye* rakip olmuş. Paris'te bina yapımındaki şaşırtıcı devrime hayran olmamak elde değil! Bir terzi, *Coliseum*'a benzer bir bina yapıp, kiracılarıyla, on dokuz seneliğine elli bin frank ödemeleri konusunda anlaşmış, karşılığında neredeyse bir milyon kazanacağı söyleniyor. Daha on yıl önce, tamamı iki yüz bin franka satılan *Cardinal Kafe*'nin binasının bugün sadece giriş katı kırk bin frank ediyor!.. Buisson et Janisset, *Cardinal Kafe* ve *Küçük Jeannette* (sadece bu iki kelime bile, birlikte yenen sayısız yemeği, bağlanan işleri, alınıp verilen mücevherleri, burada edinilen serveti ne güzel anlatır!), Richelieu sokağının köşesini tuttular. Buralarda sunulan yiyecekler, müşterilerin kıyafetleri, kadınların elbiseleri, elmasları; tüm bunlar bir anlamda Paris'i özetlemez mi? Çünkü yapılan bunca şeyin hiçbiri sadece burası için değil, tüm Paris için.

Taitbout ve Richelieu sokakları arasındaki bölgede, insanda akıl bırakmayan o büyüleyici atmosferi bilmeyen var mıdır? Buralara bir kere ayakbastınız mı, eğer sanatçıysanız, tüm gününüz burada geçecek demektir. Burada parlak bir hayalin, karşı konulmaz bir eğlencenin peşine takılırsınız. Kendinizi hem yapayalnız hem arkadaşlarlaymış gibi hissedersiniz. Baskı-resim yapan dükkânların gravürleri, günlük gösteriler, kafelerin vitrinlerini süsleyen şekerlemeler, ışıl ışıl kuyumcular; bütün bunlarla sarhoş olursunuz, içiniz coşar. Paris'in tüm değerli ürünleri buradadır: mücevherler, kumaşlar, gravürler, kitaplar. Emniyet müdürlüğünün, yoksullara buradan geçmeyi yasaklaması gerekir, çünkü buradan geçenin aklından toprak reformu için hemen dava açmak geçiyor olmalı. Yosmalar kesişen dört-beş tane yolun içinden en iyi olan sokağı elleriyle koymuş gibi hemen buluverirler; sanatçı gezginlerse, Horace'ı okuyan avcı gibi, beklenmedik bir anda karşılarında biten bu keklik sürülerine rastlarlar! Borsacılar, borsa'da geçirdikleri yorucu günden sonra, lokantalara farklı lezzetler tatmaya gider. Tortoni, bir şekilde Borsa macerasının hem giriş hem de sonuç bölümünü oluşturmuyor mu? Neredeyse Paris'in bütün kulüpleri buradadır; meşhur sanatçılar, namı yürümüş zenginler, Opera'nın çalışanları, temsil izlemeye gelenler, hep bu yolu kullanır; etraftaki kafelerin masalsı ihtişamını görürsünüz. Comte Tiyatrosu da dâhil, on kadar sahne etrafı şenlendirir. Paris'in bu noktası, Kraliyet merkezinin pabucunu dama attı! Burada herkes kendini varlıklı hisseder, hatta devamlı akıllı insanlarla karşılaştığından akıllı olduğunu bile düşünebilir. Etrafta o kadar çok şatafatlı araba dolaşır ki, yayalara ayakları

yerden kesiliyormuş gibi gelir. Bu baş döndürücü hareketlilik sizi ele geçirir; sohbet etmeden, kafa yormadan, burada boşa geçirilen vakit tehlikeli hale dönüşebilir. İşte bu canlılık sebebiyle insanlar, Londra'da elli milyonluk servete sahip olmaktan ya da St. Petersbourg'da elli bin köylüden kira almaktansa, Paris'te yüz altınlık gelirle yaşamaktan çok daha fazla mutlu olurlar. Montmartre'dan itibaren Saint-Denis Caddesi'ne kadarki arada inşa edilmiş dikkat çekici binaların varlığına rağmen, bu bölgedeki bulvarların çehresi tamamıyla farklılaşır; bu nitelikli binaların arasında ilk göze çarpan, şu an Aubusson halılarının yerindeki muhteşem Lagrange Oteli'nin binasıdır. Babil'in asma bahçelerine benzetilerek, demir köprüden yapılan bina, alçıyla sıvanıp ziyan edildi; Gymnase Tiyatrosu, küçük zarif cephesiyle oraya boşu boşuna yapıldı; biraz ileride bulunan Venedik'teki saraylar kadar güzel Bonne-Nouvelle Çarşısı ise, bir perinin dokunuşuyla topraktan yükselmişçesine duruyor ama nafile: tüm bunlar boş yere yapılmış!.. Yoldan geçenlerde en ufak bir zarafet belirtisi yok, üstlerindeki elbiseler buraya aitmiş gibi değil, sanatçılar, ünlüler artık bu yörede dolaşmıyor. Kaba ve taşralı, kötü giyimli bir sürü satıcı, Saint-Denis sokaklarından, Temple'ın kenar mahallelerinden, Saint-Martin Sokağından bu bölgeye geliyor; etrafta yaşlı mülk sahipleri, dünyadan elini eteğini çekmiş burjuvalar göze çarpıyor; burası apayrı bir dünya!.. Zaten aynı olay, Prospekt Caddesi'ndeki yaşamın, Morskaya ve Aniçkov Sarayı arasında geçtiği dönemde, St. Petersbourg'da da görülmüştü. Paris'in tümden değişimi, tek bir bulvarda, bütün yönleriyle yaşanıyor. La Paix ile Montmartre Caddesi ara-

sındaki mağazaları şiirsel kılan, dükkânlardaki dekorlarının abartısı, ayrıntılarda kendini gösteren lüks, vitrinlerin zenginliği buralarda yok. Dükkânlarda satılan mallar bambaşka; üç kuruşluk basit dükkânlar, gelgeç ürünlerini sergiliyorlar; yaratıcılığın can verdiği güzellikler, iki adım ötede israf edildiğinden, burada onlardan eser kalmamış. Bu tezatlık öylesine çarpıcı ki, insanın aklı gidiyor; aklındaki düşünceler değişiyor, eğer varsa, cebindeki parasını harcamadan çekip gidiyor. Ama belediyenin yirmi yıldır boşaltmaya çalışıp ta bir türlü başaramadığı Saint-Denis Kapısı'na kadar giderseniz, işte o zaman, bu geniş limanın özgün görünümüne rağmen, iş için mecburen geldiğiniz bu yerlerde ayaklarınızın geri geri gittiğini fark edersiniz. Bu bulvarda geniş bir yelpaze vardır; çeşit çeşit kıyafetler, yırtık pırtık giysiler, köylüler, işçiler, yük arabaları, kısacası tüm ahali. Bu manzara, buraya gelen üstü başı biraz düzgün tiplerin kıyafetleriyle bir araya gelince, şaşırtıcı bir uyumsuzluk oluşturarak dikkat çeken bir kepazelik yaratır.

Bu noktada şehrin imarındaki beceriksizliği görürsünüz; güneş ışınları, hüküm süren bakımsızlığı gözünüze sokar. Saint-Denis kapısına iki adım mesafede, su satılan havza, elli yıldır orada öylece duruyor. Etrafındaki yirmi metrelik alan çamur denizine döndüğünden, yoldan geçebilmek her zaman mümkün olmuyor; tam anlamıyla bataklık denilecek bu yer, bölgeyi de kirletiyor. Neden? Belediye meclisi üyelerini bu durumu açıklamaya davet ediyorum, gelip gerekçelerini anlatsınlar. Bu bulvar daima kötü bir batakhane olarak kaldı. Yüz yıldır, bir metrelik kısacık bir duvar, bulvarı aşağı mahalleden ayırmaya yetiyor. Bois-de-Boulogne geçidinin

önünde küçük bir merdiven vardı, hatta meşhur dansçı Guimard'ın buradan inerken ayağının çıktığı anlatılır. Söylenti tüm Paris'e yayılmıştı. Bu küçük duvar, kazadan sonraki elli yıl boyunca da aynı yerinde kaldı. Halkın 1832 yılında ihanetle suçlayarak bu meydanda yuhaladığı La Fayette, eğer burada tulumbanın suyuyla ıslanıp nezle olsaydı, bu duvar, yüz yıl daha yerinde kalmayı kesin garantilerdi. Paris'te yolsuzlukların sebep olduğu felaketler, yeni yolsuzlukların yerini sağlamlaştırıyor. İnsanlar boş yere Seine'e vali olmuyor, buranın suyunu dört bir yana satmak için bu göreve geliyorlar. Neden suyu kapalı bir binada işlemiyoruz? Bu taraflara da, Arcade Sokağı'ndakilere benzer su depoları dikmek için uygun yer mi yok acaba?

İşte geldik bulvarların içinde halkın en sevdiğine. Saint-Martin kapısındaki tiyatrodan Kafe *Turc*'e kadarki her şeyi halk kanatları altına almıştır. Bu sebeple burada başarılmış olan şeyin, tiyatroya sadece tiyatro seyircisini değil, tüm varoşları götürmüş olmak olduğunu söylemeliyiz. Popüler yazarlar, asla Château-d'Eau meydanıyla ilgili kötü bir şey yazmamışlardır; iyi havalarda, öğlenden itibaren saat dörde kadar, onbaşı ve hemşerisi komedisi burada sahnelenirdi.

Sonuçta bu bölgenin halkını İtalyanlar oluşturur, ama bunu ancak akşam olunca anlarsınız; çünkü gündüz etraftaki her şey kasvetli, hareketsiz, yaşam belirtisinden yoksundur: oysa akşam müthiş bir hareketlilik doğar. Etraftaki sekiz tiyatro salonu, izleyiciyi kendisine çekmek için bağırarak oyunlarını över. Açık havada elli tane satıcı yiyecek satar; müşteriler verdikleri paranın iki kuruşuyla midelerini, diğer yirmi kuruşuyla ise gözlerini doyururlar. Paris'te, Paris'in gerçek

sesinin duyulabildiği, halkın kalabalık olduğu tek yer burasıdır; eski püskü kıyafetleri bir ressamı şaşırtacak, bakışları mülk sahibini korkutacak derecededir! Bobèche, tıpkı devamı gelmeyen yarım kalmış birçok iş gibi, buraların övünç kaynağıdır. Ortağının adı Galimafrée'dir. Martainville'in yazdığı oyunlarla, bu iki panayır cambazı, sayısız çocuğu, askeri, hizmetçiyi ne çok güldürmüştür; kıyafetleri ile bu meşhur caddedeki kalabalığı sürekli kendilerine çekmişlerdir.

Deffieux lokantasının binası bu caddedeki en başarılı binadır; kendinden üstün daha nezih caddelerdeki binalarla rahatlıkla yarışabilir. Ambigu-Cirque Tiyatrosu'nun binasıyla birlikte bu iki yapıya, kendi tarzlarının taklit edilemez ilkleri denilebilir. Diğer tiyatro binaları, evler, hepsi ne denli basit bir tarzda yapılmış: dış cephelerinde alçı kaplama, dayanıksız süslemeler, her şey son derece eğreti ve berbat; ama bütüne bakıldığında, sahip olduğu orijinallikle insanda tuhaf bir etki yaratıyor. Meşhur *Mavi Kadran Lokantası*'na bakıldığında, yukarıdan aşağıya aynı hizada olan tek bir pencere, tek bir kat görülmez. *Kafe Turc*'e gelirsek, Teb kentinin harabeleri medeniyet için ne denli önemliyse, bu kafe de buralarda o kadar revaçta diyebiliriz.

Biraz ileride ıssız, kimsenin dolaşmadığı bulvarlar, fundalıklar başlar. Oralara ulaştığınızda sıkılırsınız. Uzaktan fabrikaların kokusu gelir. Artık orijinal bir şeye rastlayamazsınız. Etrafta ev kıyafetleriyle dolaşan mirasyediler, güzel havalarda sokakta iskambil oynayan körler görürsünüz. *In piscem desinit elegantia [Estetikte bütünlük yok].* Tezgâhların üzerinde metalden ya da camdan yapılmış saray maketleri sergi-

lenir; mağazalar son derecede kötü, vitrinler neredeyse kokuşmuştur. Madeleine'de başlayan yolculuk, Filles-du-Calvaire bulvarında sona erer. Elden düşme eşya satan birkaç dükkân ve evlerin etrafında yükseldiği Temmuz Anıtı sayesinde, hayat ve hareketlilik Beaumarchais Bulvarı'nda tekrar başlar. Çok ün yapamayan buradaki tiyatronun, Beaumarchais ile isim benzerliğinden başka ortak bir noktası bulunmaz.

Bourdon Bulvarı'ndan itibaren buradan ilerisi artık Paris değildir: taşra başlar; varoşlar, asfalt yol, etrafta hiçbir şey olmamasının görkemli hali; ama Paris'in en güzel yerlerinden biridir, tek bir bakış bile insanı sarhoş etmeye yeter. Pek seyircisi olmayan, Roma mimarisiyle sunulan eşsiz bir güzellik! Austerlitz Köprüsü, tüm ihtişamıyla Seine Nehri, Notre-Dame, Botanik Bahçesi, Şarap Hali, Saint-Louis Adası, tahıl depoları, Temmuz Anıtı, Bastille hendekleri, Salpêtrière Hastanesi, Panthéon… Hepsi birbirinden görkemli. Paris'in bittiği yer de başladığı yere yaraşacak kadar güzel.

Tırıs üzere yürüyen bir İngiliz atına binerek, Concorde ve Madeleine meydanlarından Austerlitz Köprüsü'ne giderseniz, on beş dakikada, Paris'in tüm hikâyesini çözersiniz: ölen üç bin askerin anısının yaşatıldığı Etoile'deki Zafer Takı'ndan, üç bin deli kadının tutulduğu hastaneye; saray eşyalarının korunduğu Garde-Meuble'den Milli Müze'ye; Mısır'dan gelen dikilitaşın süslediği, XVI. Louis'nin giyotinle idam edildiği yerden, devrimden daha on yıl önce eserleriyle ilk tetiği çekmiş olan Beaumarchais'nin adının verildiği bulvarda patlak veren Fransız Devrimi için atılan ilk kurşu-

na; Fransa kralının dünyaya geldiği Tournelles'den, cumhuriyetin gelişiyle krallığın devrildiği Meclis'e… Fransa'nın özellikle yakın dönem tarihi işte tüm bu bulvarlarda gizli.
Bulvarlar kendi aralarında, kıyasıya bir rekabete hazırlanıyor. Günümüzde, seçkin insanlar Champs-Elysées'de, güney bölümdeki ara sokaklarda geziniyor; ama öngörülü olamamamız yüzünden maalesef bu güzel bulvarlar yağmurlu günlerde yürünmez hale geliyor. Oysa çoğunlukla yağmurlu geçen Paris'in havası yüzünden, geniş Champs-Elysées Caddesi'nin aslında ne kadar başarılı bir biçimde yapıldığı anlaşılamayacak.
Caveant consules! [Devlet başkanları, gerekli önlemleri alın!], derim.

Şeytan Paris'te, 1844

Camille Pıssarro, Le Boulevard Montmartre, effet de nuit, 1897

PARİS'TE BAZI SOKAKLAR NAMUSSUZDUR

Namus davasından hüküm giyen adamlar kadar şerefsiz Paris sokakları vardır; bazı sokaklar soylu, bazıları namusludur; yeni açılan kimi sokağın ahlâkı hakkında halk henüz bir fikir sahibi değildir. Bazı sokaklar katil, bazıları kocasından dul maaşı alan ihtiyar kadınlar kadar yaşlıdır; saygı gören sokaklar, her daim temiz tutulan sokaklar, pislik içinde yüzen sokaklar, işçi, çalışkan, tüccar sokaklar vardır. Yani Paris sokakları, insanoğluna özgü özellikler taşır, görünüşleri ile karşısındakinde belli izlenimler uyandırırlar. Barındırdığı kötü arkadaşlıklar yüzünden asla oturmak istemeyeceklerinizin yanı sıra tüm gün içinden çıkmak istemeyeceğiniz sokaklar vardır. Montmartre gibi bazı sokakların baş tarafı ne güzel başlar ama aynı güzellik sonuna kadar gitmez. Paix sokağı geniş ve uzundur, ama Vendôme Meydanı'nda hüküm süren görkemden nasibini almamış olacak ki, Royal Sokağı'nın insanda yarattığı soyluluk hissini veremez. Saint-Louis adasındaki sokaklarda gezinirken sizi sarmalayan karamsarlığın hesabını, oradaki evlerin ve büyük köşklerin ıssızlığına, kasvetine sormak gerekir. Vergi toplayıcılarının, kanını emerek cesede çevirdiği bu ada, Paris'in Venedik'i sayılır. Bourse Meydanı geveze, cıvıl cıvıl, hafif meşreptir; bir tek sabaha karşı saat

ikide ay ışığı vurduğunda güzel görünür: gündüz vakti Paris'in kısa bir özetiyken, geceleri eski Yunan'daki ozanların heykellerine benzer manzaraları çağrıştırır. Traversière-Saint-Honoré Sokağı, rezil bir sokak değil mi? Burada içi kötülüklerle dolu, katları arasında günahların, cinayetlerin, sefaletin barındığı karşılıklı küçük evler bulunur. Kuzeye baktığından, güneşi yılda üç dört kez görebilen bu dar sokaklar, ceza almadan öldüren katillere benzer. Adalet Bakanlığı bugün buradaki olaylara karışmıyor ama eskiden Parlamento, bu davalarla ilgilenmesi için polis müdürünü buraya çağırmış ve en azından, bir zamanlar Beauvais Rahip Meclisinin geri kafalı mensuplarına yapılana benzer birkaç tutuklama da bu sokaklardan olmuştu. Bununla birlikte Bay Benoiston de Château-neuf bu sokaklardaki ölüm oranının diğerlerine göre iki kat daha fazla olduğunu ispatlamış bulunuyor. Söylenenleri bir örnekle özetlersek, Fromenteau Sokağı cani olduğu kadar da batakhane değil mi? Paris dışında yaşayanlar için anlaması güç bu gözlemler, Paris'in içinde gezip tozarken, saat başı değişen zevklere ulaşmayı beceren, ilim ve fikir, şiir ve zevk adamlarıyla, Paris'i tadına doyulmaz bir canavar olarak görenlerin mutlaka kolaylıkla kavrayacağı bir durum. Canavar, şu köşede güzel bir kadın görünümünde, biraz ileride zavallı bir ihtiyar, şurada iktidara yeni geçen hükümdarın bastırdığı bozuk paralar kadar taze; karşı köşede ise, modaya uygun zarif bir kadın misali... Yani tam anlamıyla bir canavar! Evlerin tavan araları, bir çeşit bilgi ve akıl dolu kafaları; ilk katları zengin mutlu mideleri; dükkânları ise gerçek hayatı temsil ediyor: yani para kazanmak için çalışan satıcıları. Ah! Bu canavar ne denli

hareketli bir yaşam sürüyor? Balodan dönen son arabalar da içerideki yerlerine çekilir çekilmez, canavarın kolları yavaşça silkinerek, şehre giriş kapılarında hareketlenmeye başlar. Görünmez otuz bin kadın ile erkeğin idare ettiği tüm kapılar aralanır, ıstakozun kollarına benzer menteşeler hareketlenir; bu hattın bekçileri, içine bir mutfak, bir işlik, bir yatak, çocuk odası ve bahçe sığan iki metrekarelik alanlarda yaşarlar; yer darlığından önlerini bile göremezken etrafta olup biten her şeyi görmeleri gerekir. Yavaş yavaş eklemler kıtırdar, canavar hareketlenir, sokak dillenir. Öğlen vakti her şey canlanmıştır, bacalardan duman tüter, canavar karnını doyurur; daha sonra kükreyerek binlerce ayağını oynatmaya başlar. Güzel manzara! Ah Paris! Kim senin bu loş manzaralarına, sokak aralarına sızan gün ışığına, sessiz çıkmaz sokaklarına hayran olmaz ki! Gece yarısından sabahın saat ikisine kadar çıkardığın mırıltıları duymayan, daha senin ne gerçek şiirselliğini görmüş ne de tuhaf tezatlarını tanımış demektir. Paris'i gerçekten tanıyanlar, burayı aklı bir karış havada dolaşmaz, gezerken kendilerine ait bu Paris'in tadını çıkarır; Paris'in de kusurları, suratında sivilceleri, teninde kızıl lekeleri olduğunu fark eder. Kimileri içinse Paris daima fevkalade bir güzellik; hareketlerin, makinelerin ve düşüncelerin şaşırtıcı birlikteliği, yüz bin romana ilham veren şehir, dünyanın beynidir. Paris'i gerçekten bilenler için, Paris kâh üzgün kâh neşeli, kâh çirkin kâh güzeldir; bazen canlı bazen ölüdür. Onlar Paris'i yaşayan bir varlık olarak görürler: aklını, kalbini, huysuzluklarını iyi bildikleri bu saraylı kadının vücut parçaları, insanlardan ve evlerin bölümlerinden meydana gelmiştir. Paris'e sevdalı bu kişiler, sokağın hangi kö-

şesinde başlarını yukarı kaldırdıklarında, başka yerde olmayan bir saatin kadranını göreceklerini ezbere bilirler; enfiye kutusunda tütünü kalmayan bir dosta yolu tarif ederken: "Şu pasaja gir, güzel satıcı kadının olduğu pastanenin solunda tütüncü var" derler. Şairler için Paris'te dolaşmak pahalı bir lükstür. Her tarafı afişlerle donatılmış ama tek bir temiz köşesi bulunmayan, şehirlerin oynak kraliçesinde, etrafta sizi sarmalayan onca dram, felaket, güzellik ve masalsı resim varken, nasıl olur da bu afişlerin önünde birkaç dakika oyalanmadan geçer gidersiniz? Bu kraliçe, Fransız ulusunun kusurlarına karşı ne denli bağışlayıcı! Kimin başına gelmemiştir ki sabah vakti evinden çıksın, Paris'in kenar mahallelerinde dolaşmaya dalıp, eve ancak akşam yemek vaktinden önce dönebilsin. Bu şairler, aylak aylak başlanan ama sonunda, büyük ölçüde yararlı ve yeni bir gözlemle sonuçlanan bu gezintileri hoş görmeyi bilir; gerçi yeni hiçbir şeyin yaşanmadığı, bir gün önce meydana konmuş ve üzerine çocukların isimlerini kazıyacağı bir heykel bile bulunmayan Paris'te yeni bir gözlem yapmak ne kadar mümkünse. Büyük çoğunluğun bilmediği, tanımadığı bu sokaklardaki evlerden birinde yaşayan bir kadın buralarda yürürken, hakkında zalimce onur kırıcı şeyler konuşulur. Zengin ve araba sahibi bir kadın, yaya olarak ya da sıradan bir kıyafetle Paris sokaklarında görüldüğü gün, namuslu kadın olarak bilinen ünü tehlikeye girebilir. Şayet ezkaza akşamın saat dokuzunda hâlâ sokaktaysa, onu takip eden birinin hakkında yürüteceği tahminler, sonuçları itibarı ile tüyler ürpertici olabilir. Bu genç ve güzel kadın, eğer bu sokaklardaki evlerden birine girerse; eğer evin uzun, ağaçlıklı, karanlık, nemli ve pis

kokan bir girişi varsa; eğer girişin sonunda bir lambanın zayıf ışığı titriyor ve altında korkunç bir surat ile zayıf elli bir kadının silueti görünüyorsa; genç ve güzel tüm kadınların iyiliği için söyleyelim ki bu kadın artık yitip gitmiştir. Paris batakhanelerinde rastlayıp tanıştığı ilk adama tümüyle bağlanır. Bazı Paris sokaklarında bu tesadüf, en ürkütücü acıklı olaya, kan ve aşk dolu bir trajediye, günümüz modern dramlarından birine dönüşecektir. Maalesef bu inanış, bu dram, modern dramda da olduğu gibi, çok az kişi tarafından doğru anlaşılabilecektir. Toplumun değerleriyle örtüşmeyen tarzda bir hikâyeyi ulu orta anlatmak ne kadar kötü. Ama hangimiz asla anlaşılmayacağımızı hayal ederiz? Hepimiz anlaşılmadan ölüp gideceğiz. Bu, kadınların olduğu kadar yazarların da söylemi.

Ferragus, 1833

Henri de Toulouse-Lautrec, Moulin Rouge, 1890

İNSANIN HAYATI BOYUNCA KARŞILAŞACAĞI EN BERBAT MANZARALARDAN BİRİ

İnsanın hayatı boyunca karşılaşacağı en berbat manzaralardan biri şüphesiz, solgun, sarı, yorgun yüzlü Paris halkının, bakınca korkutan genel görünüşü olmalı. Paris, bir dolu insanın şahsi çıkarları için kopardığı fırtınalarla alt üst olmuş geniş bir tarla değil mi? Ölüm hasadı, başka yerlere kıyasla bu tarlada daha sık yapılır; hasat sonrası, yine aynı insanlar aynı sıkıntılarla yeniden hayat bulup, beyinlerinin gebe olduğu düşünce, arzu ve zehri, o şekilsiz, acayip suratlarının her bir gözeneğinden etrafa saçarak yine aynı meydanda cirit atarlar. Aslında bunlar yüz değil birer maskedir; acizliğin, gücün, sefaletin, neşenin, ikiyüzlülüğün maskeleri; bütün suratlar çukurlaşmış, bütün suratlara açgözlülüğün silinmez ifadesi kazınmış. Peki, neyin peşindeler? Paranın mı yoksa zevkin mi?

Paris'in ruhuyla ilgili yapacağımız birkaç gözlem, hayatları boyunca, gençlik ve yaşlılık olmak üzere sadece iki evre geçiren bu ölü suratların sebebini açıklamaya yardımcı olacaktır: soluk yüzlü, renksiz gençler ve genç görünmek için süslenen yaşlılar. Hortlağa benzeyen bu halkı gören ve konu hakkında kafa yorma mecburiyeti olmayan yabancılar, ilk anda, her türlü zevkin buluştuğu büyük bir atölye olan bu

başkentten tiksinirler; ama çok geçmeden buradan çıkamaz hale gelip, gönüllü olarak kendilerini değişimin içine bırakırlar. Nerdeyse cehennemi andıran Parisli suratlardaki bu görünümü iki kelimeyle temize çıkarmak mümkündür, çünkü Paris'in cehennem yeri olduğu, lafın gelişi söylenmemiştir. Bu lafı ciddiye alın. Burada her şey tüter, yanar, parlar, kaynar, alev alır, buharlaşır, söner, yeniden tutuşur, çıtırdar, kıvılcım saçar ve kül olur. Başka hiçbir ülkede, yaşam asla bu kadar zorlu ve yakıcı değildir. İç içe geçmiş bu sosyal yapı, biten her işin ardından, doğada da olduğu gibi, sanki "Sıradaki!" der gibidir. Doğa gibi, bu sosyal ortam da, böceklerle, tek günlük çiçeklerle, ufak tefek işlerle, gelip geçici olan her şeyle uğraşarak, bitmek tükenmek bilmeyen volkanından alevler püskürtür. Bu akıllı ve hareketli milletin her bir topluluğuna has görünümü oluşturan sebepleri incelemeden önce, belki de bireylerin az çok rengini emen, solgunlaştıran, morartan, karartan genel sebebi belirlememiz icap eder.

Başta her işe burnunu sokan Parisliler, sonunda hiçbir şeyle ilgilenmez olur. İfadesiz çökmüş suratları, evlerin toza, kire bulanan dış cephe alçı kaplamaları misali kararır. Bir gün önce umursamadığı bir şeyin, ertesi gün büyüsüne kapılan Parisliler, yaşları kaç olursa olsun, çocuklar gibi davranırlar. En ufak şeye homurdanır, küçücük bir şeyle avunur, her şeyle alay eder, her şeyi unutuverir, her şeyi elde etmek ister, her şeyin tadına bakar, her şeye tutkuyla bağlanır, her şeyden kayıtsızca vazgeçerler; krallarını, savaşlardaki fetihlerini, sahip oldukları şan şerefi, taptıkları tunçtan, camdan putlarını bir anda bırakıverirler; sanki çorabını, şapkasını,

servetini kaldırıp atar gibi. Paris'te eşyaların kaldırılıp atılmasına hiçbir his karşı koyamaz, bu el değiştirmeler tutkuları dizginleyecek bir mücadele gerektirir: Paris'te aşk bir arzu, kin ise gelgeç bir istektir; burada en iyi ebeveyn, bin franklık bir banknot, en vefalı arkadaşsa rehin kurumudur. Bu boş vermişlik meyvelerini de verir elbette; sokaklarda olduğu gibi salonlarda da kimse göze batmaz, çok yararlı olmadıkları gibi kimseye zararları da dokunmaz. Bu durum, akıllı ve dürüst insanlar için olduğu kadar aptal ve düzenbazlar için de geçerlidir. Burada her şey hoş görülür, hükümet gibi giyotin de, din gibi kolera da. Bu çevrede size de her zaman bir yer bulunur, asla dışında kalmazsınız. Öyleyse ahlaksız, inançsız, duygudan yoksun bu ülkede hüküm süren nedir? Tüm bu duygular, inançlar, gelenekler, nerede başlayıp nerede biter? Altın ve zevke ulaşıldığı noktada biter. Bu iki kelime bir ışık gibi size yol göstersin; bu büyük alçı kafesi, pis suların doldurduğu bu arı kovanını dolaşırken, onu kışkırtan, harekete geçiren ve çalıştıran düşüncenin delifişeklerini takip edin. Bakın. Her şeyden önce hiçbir şeyi olmayan kesimi incelemekle başlayalım mı?

İşçi, emekçi… yani ayaklarını, ellerini, çenesini, sırtını, tek bir kolunu, beş parmağını kullanarak hayatını kazanan adam; işte bu adam hayat mücadelesinin kaynağındaki ögeyi idareli kullanmak mecburiyetindeyken, sahip olduğu gücü kötüye kullanarak karısını bir hayvan gibi makinelere koşar, evladını çarklara mıhlayarak mahveder. Bilmem hangi yan etkinin ilk hareketiyle aşka gelen bu insanlar, porselenleri kirli elleriyle çevire çevire yaldızla boyar, kıyafetler, elbiseler diker, demiri döver, tahtayı inceltir, çelikten teller örer,

keneviri, hâlâtı sertleştirir, tunç malzemeye atlas parlaklığı verir, billuru oya gibi işler, yapay çiçekler yapar, yünlü nakışlar işler, atları eğitir, onların koşum takımlarını, savaş zırhlarını örer, bakırı işler, arabaları boyar, yaşlı karaağaçlara şekil verir, pamuğu kabartır, elması işler, metalleri parlatır, mermeri tabakalara dönüştürür, çakıl taşlarını parlatır, düşünceleri süsler, her şeyi renklendirir, ağartır, karartır. İnsanların ter akıttığı, arzu, çaba ve sabırla örülü bu yaşama çıka gelen patronun sağ kolu, şehrin değişen hevesleri ya da Vurgunculuk denen canavar adına yüksek ücretler vaat eder. İşte o zaman, bu dört elliler, geceler boyu uyumadan, acı çekerek çalışırlar, sözler verir, aç açına gezerler; hepsi kendilerini büyüleyen altının peşinden koşturur. Sonrasında, gelecek kaygısı gütmeden, zevke düşkün, ressamın paletine güvendiği gibi kol gücüne güvenen bu bir günlük beyefendiler, daha pazartesi gününden tüm haftalıklarını, şehrin etrafını çamurdan bir kemer gibi çevreleyen meyhanelerde çar çur ederler; işinde gösterdiği sakinlik ölçüsünde eğlencede yırtıcı olan bu adamlar, gündelik servetlerini, kumarda olduğu kadar, aşk tanrıçasının sürekli açılıp kapanan bu iffetsiz kemerinde de tüketirler. İşte bu yüzden, Paris'in bu yakasında, sonraki beş gün boyunca dur durak yoktur! Yeniden işlerine döndüklerinde, kendilerini çarpıklaştıran, şişmanlatan, zayıflatan, benizlerini sarartan, yaratıcı arzuyla dolduran hareketlere koyulurlar. Sonrasında da bu zevkler, bu istirahatler, bezdirici bir uçarılığa dönüşür; tokattan morarmış, içkiden yüzü kireç kesilmiş, hazımsızlıktan sapsarı olmuş bu kara derili hoppalık, topu topu iki gün devam eder ama bir gün sonrasının ekmeğini, bütün o haftanın çorbasını,

karısının üst başını, pejmürde kıyafetli bebeğinin kundak bezini çalmaya yeter. Bu adamlar şüphesiz yakışıklı görünmek için dünyaya gelmişler - kaldı ki her canlının kendine has bir güzelliği var- ama daha çocukluktan itibaren gücün komutasına girmişler; çekicin, demirci makasının, iplikhanelerin egemenliğine yazdırılıp dayanıklılaştırılmışlardır. Ateş tanrısı Vulcanus, sahip olduğu çirkin görünüşü ve kuvvetiyle, bu çirkin ve güçlü milletin sembolü değil midir? Bu ulusun mekanik zekâsı üstündür; her dem sabırlıdır ama yüzyılda tek bir gün korkunçlaşır; bu zamanlarda barut gibi kolayca ateş alır ve içkinin de etkisiyle devrim yangınına hazırlanır; yani kendisine para ve zevki çağrıştıran düzmece bir laf işittiğinde kolayca alevlenir. Sadakaya avuç açanlar da dâhil, ücretini yasal yollardan kazananlarla Paris sokaklarında beş franga her türlü fuhşu yapanların, özetle iyi ya da kötü yoldan para kazananların toplam sayısı üç yüz bini bulur. Şu meyhaneler olmasa bu hükümet her salı günü devrilmez miydi? Bereket versin ki salı günleri bu insanlar durulmuş olur, coşkulu halleri yavaş yavaş dağılır, meteliğe kurşun attıklarından tekrar işlerinin başına dönerler, kuru ekmeğe talim ederler; bu maddi üretim ihtiyacı onlar için bir alışkanlık olur. Yine de bu millet, gücü en üst seviyeye ulaşmış, erdemli tuhaf adamları, mükemmel insanları, adları bilinmeyen Napolyonları da bünyesinde barındırır. Bu kişiler, yaşama neşe katmaktan ziyade acının yarattığı etkiyi sönümlemek için bir araya gelen düşünce ve eylemin, topluma kattığı değeri özetlerler.

Tutumlu, aklı başında bir işçi, geleceğine odaklanır, sevdiği bir kadına rastlarsa, ondan çocuk sahibi olur, birkaç yıllık

sıkı bir tasarrufun ardından küçük bir tuhafiye işine girer, bir dükkân kiralar. Beklenmedik bir hastalık ya da kötü alışkanlıklar onu yolundan çevirmediği müddetçe işini büyütür; işte size sıradan bir hayatın tanımı.

Her şeyden önce Paris'teki bu koşuşturmanın içinde zamana ve mekâna meydan okuyan bu kralı selamlayın. Evet, güherçile ile gazdan oluşmuş, faal olduğu gecelerde Fransa'ya çocuklar kazandıran, gündüzleri ise yurttaşlarına hizmet etmek, onların şerefine, zevklerine katkıda bulunmak için bin parçaya bölünen bu yaratığı selamlayın. Bu adam her yere aynı anda yetişmenin sırrını çözmüştür; sevimli karısına, evinin işlerine, *Meşrutiyet* gazetesine, iş yerine, gönüllü katıldığı Güvenlik gücüne, Opera'ya, Tanrı'nın buyruklarına, her yere yetişir. *Meşrutiyet* gazetesi, iş yeri, Opera, Güvenlik gücü, karısı ve Tanrı arasında yaptığı bu koşuşturmaları, kendisi lehine paraya çevirmeyi bilir.

Sözün kısası, bu kusursuz iş kumkumasını selamlayın. Her sabah saat beşte uyanır, evinden Montmartre Caddesi'ne kuş gibi uçarak gider. Hava ister rüzgârlı ister gök gürültülü olsun, ister yağmur ister kar yağsın, *Meşrutiyet*'in binasına mutlaka gelir, dağıtımını üstlendiği gazetelerin arabaya yüklenmesini bekler. Siyasal yaşam kaynağı olan bu gazeteyi büyük bir coşkuyla alır ve dağıtmaya koşar. Saat dokuzda evinde, karısına kafiyeli şiirler okumaya gider, ondan koca bir öpücük kapar, kahve keyfini yapar, ara sıra çocukları azarladığı da olur. Ona çeyrek kala belediyeye varmıştır. Orada, sopasına tüneyen papağan gibi, Paris'in gündelik olaylarıyla ısınan koltuğuna kurulur. Saat dörde kadar, bütün semtin ölüm ve doğumlarını kayda geçer. Bu kayıtları

yaparken, ne gözünden bir damla yaş akar, ne de suratında bir tebessüm belirir. Birkaç saat önce taşıdığı gazetelerle omzundan geçen *Meşrutiyet*'in ruhu gibi, burada da mahallenin tüm sevinçli ve üzücü olayları kaleminin ucundan geçmektedir. Onda hiçbir şey sıkıntı doğurmaz! Hep aynı çizgide ilerler, sahip olduğu yurtseverlik hazırlop gazeteden beslenir, kimseyle ters düşmez, herkesle aynı anda yakınır, aynı anda alkış tutar, kırlangıçlar kadar iyi manevra yapar. Görev yaptığı kiliseye iki adımlık mesafede olduğundan, önemli bir ayin olduğu zaman, belediyedeki görevini bir memura emanet ederek kilisede rahlesinin başına geçip ölüm duasını okur. Pazarları ve bayram günleri, kilisenin en güzel kıyafetli, en güzel sesli kişisi odur; bu özel günlerde okuduğu ayinlerde, koca ağzıyla sevinçli bir *Âmin* patlatır. İyi okuyucudur. Saat dörtte belediyedeki resmi görevini bitirince, etraftakilere sevinç ve neşe bulaştırmak üzere, şehirdeki en ünlü dükkânda boy gösterir. Karısı halinden memnundur, çünkü kocasının kendini kıskanmaya fırsatı olmaz; duygu adamı olmaktan ziyade eylem adamıdır. Hakikaten, daha içeri girer girmez, fıldır fıldır eden gözleriyle dükkâna sürekli müşteri çeken tezgâhtar kızların canını sıkar; ama onca cıncık boncuğun, fuların, bu kızların becerikli elleriyle şekillenen muslin kumaştan dikilmiş kıyafetlerin arasında neşesini bulur. Çoğunlukla akşam yemeğinden önce, kendine adet edindiği gibi, ya gazeteden bir sayfa kopyalar ya da gecikmiş birkaç işi daireye götürüp mübaşire verir. Gün aşırı, saat altıda diğer bir görevinin başındadır. Koroların değişmez basbaritonu, kendini Opera'da bulur; asker, Arap, tutuklu, vahşi, köylü, sahnede bir karaltı, devetabanı, aslan,

şeytan, deha, esir, zenci ya da beyaz harem ağası rolünü almaya amadedir; sevinç, acı, merhamet, şaşkınlık etkisi yaratmakta, değişmez çığlıklar atmakta, susmakta, avlamakta, dövüşmekte, Roma'yı veya Mısır'ı temsil etmekte her dem işinin ehlidir; ama temelde bir tuhafiyecidir işte. Gece yarısı tekrar iyi bir eş, iyi bir adam, müşfik bir baba olur, karısının koynuna girer. Aklı hâlâ Opera'daki peri kızlarının yanıltıcı görüntülerine takılı kalmıştır. Dünyevi sapıklıkları, Taglioni'nin şehvetli yuvarlak bacaklarının görüntülerini aile birliğinin yararına kullanır. En nihayetinde sırtını döndüğünde hemen uykuya dalar; uyurken de yaşamındaki gibi koşuşturur. İnsanı insan yapan hareketli olması değil midir? İnsan denen, uzayın boyut kazanmış, medeniyetin durmadan yön değiştiren hali değil mi? Bu adam her şeyin bir özeti gibidir: tarih, edebiyat, siyaset, hükümet, din, askerlik sanatı. Ayaklı bir ansiklopedi, Paris gibi durmadan yürüyen, asla dinlenmeyen tuhaf bir atlas değil mi? Onun bütün uzuvları bacak olmuştur. Böylesi çalışıp da sağlıklı kalabilen başka hiçbir beden yoktur. İyi gelirli kimi filozofların dediğine bakılırsa, içtiği içkinin gittikçe artan dozuyla midesini mahvedip, otuzunda yaşlanıp ölen işçi, belki de tuhafiyecinin hiç olmadığı kadar mutlu olmuştur. Biri bir vuruşta yok olurken diğeri ölüme yavaş yavaş gider. Tuhafiyeci, diğerlerinin çiftlikleri ve çocukları sayesinde kazandığı birkaç bin frangı ve insanın dinlenmesine olanak tanımayan çalışma hazzını, sürdürdüğü sekiz farklı işten, omuzlarından, boğazından, ellerinden, karısından, dükkânından elde eder. Sahip olduğu bu zenginlik ve çocukları -onun için her şeye bedel evlatları desek daha doğru olur- toplumun bir üst tabakasının avı

olur. Kazancını ve kızını bu adamlara kaptırır ya da kolejde okuyan oğlu, babasına göre daha iyi yetişmiş olduğundan, gözünü yükseklere diker. Orta halli bir perakendecinin küçük oğlu, genelde devlet memuru olmak ister.

İşte oğlanın bu hırsı, Paris halkının ikinci katmanında hayat bulur. Şimdi bir kat daha yukarı çıkıp asma kata gelelim, ya da çatı katından inip dördüncü katta duralım; en nihayetinde içinde bir şeyler bulacağımız bir dünyaya gelelim: aslında burada da benzer şeyleri göreceğiz. Toptan ticaret yapanlar, onların oğulları, memurlar, işportacılar, namusuyla çalışanlar, dolandırıcılar, lanetliler, başkâtipler, ufak memurlar, mübaşirlerin, dava vekillerinin, noterlerin yardımcıları… Kısacası, Paris'in çıkarlarını öğüten, kendi çıkarını gözeten, zahireyi tekelinde toplayan, emekçilerin ürünlerini stoklayan, Güney'in meyvelerini, denizlerdeki balıkları, güneşin yaladığı tüm sahillerin şaraplarını istifleyen bu küçük burjuvazinin, iş gören, düşünen, kurgulayan üyeleri… Hatta bunların elleri, Doğu'ya, Türklerin, Rusların beğenmediği şallara kadar uzanır; Hindistan'a kadar bu ürünlerin peşinden koşar, satın alabilmek için sokaklarda sabahlar, para kazanmaya can atar, senetlerini kırdırır, tüm tahvilleri tomar yapıp kasaya kilitlerler. Bütün Paris'i parça parça paketleyip arabaya yükler; çocukluk çağındakilerin düşlerini kollar, olgunluk çağındakilerin heveslerini, kötü huylarını gözler, hastalıklarını sömürürler. İşte bütün bunlar, erken ölen işçi gibi içki içmediği, şehrin girişindeki çirkefte düşüp kalkmadığı halde, her birinin gücünü tüketmeye yeter. Bedenleriyle ruhlarını haddinden fazla zorlarlar; arzuları yüzünden kavrulur, telaş içinde yok olup giderler. Bu canavar şehrin kalbu-

rüstü nüfusunu kıvrandıran menfaatlerin kamçısı, hırsların topuzu altında, belleri bükülür; tıpkı soyluların, *ille de bunu istiyorum* diye peşinden koştuğu maddi varlıkların üretildiği zalim çark altında emekçilerin belinin büküldüğü gibi. İşte burada da, zevk ya da altın denen bu evrensel efendiye boyun eğmek için, zamanı israf etmemek, zamanı hızlandırmak, bir güne yirmi dört saatten fazlasını sığdırmak, sinirlenmek, birbirini öldürmek, hastalıklarla uğraşarak geçirilecek iki yıllık dinlenceye karşılık hayatından otuz yılı satmak gerekir. Ölüm döşeğindeki, belini doğrultamaz işçi hastanede ölürken, burjuva sınıfından olanlar, yaşamak için inat eder ve hareketleri yavaşlasa da bunu başarır. Onu, suratı çökmüş, ihtiyarlamış, gözlerindeki ışıltı kaybolmuş, ayaklarında mecal kalmamış bir halde, yaşadığı sevgili kentin caddelerinde şaşkın şaşkın yürürken bulursunuz. Hazır para yiyen tuzu kuru burjuva, ne ister peki? Bir süngü, hep aynı sebzeli sığır haşlama, Père-Lachaise mezarlığında güzel bir yer, yaşlılığında harcamak üzere alın teriyle kazanılmış biraz altın. Pazar günlerini sanki pazartesiymiş gibi geçirirler: kiraladığı arabayla kırlarda gezerken dinlenirler, gezintiden memnun karısı ve çocukları ise bu sırada ya etrafta uçuşan toz dumanı yutar ya da güneşin altında kavrulurlar; olsa olsa zehirli yemekleriyle ünlü bir lokantaya uğrar ya da aileden birinin verdiği bir eğlenceye katılıp gece yarısına kadar sıkıntıdan patlarlar. Kimi budalalar, Aziz Vitus dansı salgınına yakalananları görünce şaşırır; mikroskobun bir damla suyla görünür kıldığı, gözle görülmeyen hayvancıkların bu insanları sardığını düşünemezler. Peki, tarifi güç bir cesaretin simgesi olan Rabelais'nin Gargantua'sı, gökten düşmüş

bu koca dev, Paris'teki bu ikinci tabakaya ait yaşamın hareketliliğini kuş bakışı gözlemlese, neler söylerdi? Belki de şöyle bir tablo çizerdi: Geniş bakır kubbeli buğday halindeki küçük barakaları gördünüz mü? Yazları serin olurlar, kışlarıysa ısıtmak için içlerine bir tek ocak konur. Hanımlar, sabah erken saatlerden itibaren oradadır, halde toptan satış yaparlar; bu sayede yılda on iki bin frank kazandıkları söylenir. Sabah karısı uyandığında, beyefendi mahalledeki esnafa kısa vadeli borçlar verdiği loş çalışma odasına geçer. Saat dokuzda şef muavini olduğu pasaport dairesindedir. Akşamları, Comédie-Italienne ya da hoşuna giden başka bir tiyatronun gişesinde boy gösterir. Çocuklar bakıcıya bırakılır oradan da yatılı okula. Beyefendi ve hanımefendi, bir apartmanın üçüncü katında otururlar, tek bir aşçıları vardır, gaz lambasıyla aydınlattıkları, on metre karelik salonlarında davetler verirler; kızlarına ise yüz elli bin frank harcarlar, elli yaşında emekliye ayrılırlar. Onlara Opera'nın üçüncü sınıf localarında, Longchamp'da araba gezintilerinde, soluk renkli elbiseler içinde, güneşli günlerde bulvarlarda, ağaçlıklı yollarda gezerken rastlarsınız. Mahallede saygı gören, hükümetin sevdiği, yüksek burjuvaziyle müttefik bu beyefendi, altmış beş yaşında Lejyon denöre layık görülür, damadının ilçelerden birinin belediye başkanı olan babası, verdiği davetlerde onu da ağırlamaya başlar. Bu küçük burjuvaların, kendilerini en üst mertebeye ulaştırmak için gösterdiği tüm çaba, çocuklarının menfaatine olur. Zaten toplumun her bir katmanı, evlatlarına, kendilerinden bir üst katmanda yer açar. Zengin bakkalın oğlu noter, oduncunun

oğlu yargıç olur. Çarkın dişlilerı döndükçe paraya doğru giden yol da açılmış olur.
İşte cehennemin üçüncü katına varmış olduk, belki burası da günün birinde Dante'sini bulacaktır. Şehrin çıkarlarının *iş* adı altında toplanıp sindirildiği, Paris'in karnı diyebileceğimiz bu üçüncü toplumsal sınıfta, dava vekilleri, hekimler, noterler, avukatlar, iş adamları, bankacılar, toptancılar, vurguncular ve yargıçlardan oluşan kalabalık, yakıcı ve acılı bağırsak hareketleriyle kıvranır durur. Maddi, manevi çöküşe burada her yerden daha fazlarastlanır. Nerdeyse bu adamların hepsi, yaşamlarını kokuşmuş iş yerlerinde, kötü kokan mahkeme salonlarında, parmaklıklı küçük bürolarda geçirir. Paralarını kaptırmamak, ne varsa kazanmak, elindekilere sahip çıkmak, adamın birini ya da parasını ele geçirmek, bir işi hale yola koymak ya da batırmak, anlık fırsatlardan istifade etmek, adamın birini ipe götürmek, diğerini ipten kurtarmak için, gün boyu yaptıkları işlerin ağırlığı altında eğilir, her işe yetişebilmek için daha gün ağarmadan kalkarlar. Bunun acısını atlardan çıkarır, onları çatlatır, haddinden fazla iş yükler, vaktinden önce bacaklarının kocamasına sebep olurlar. Zaman en büyük düşmanlarıdır, zamanları yetmez, zaman ellerinden akıp gider; onu ne kısaltabilir ne de uzatabilirler. İnsanı, yoksul halkın ağırlığına dayanmaya, onları tahlil etmeye, tartmaya, değer biçmeye ve sürekli onlardan menfaat sağlamaya iten bir mesleğin ahlaksızca yapılması, hangi ruhun, yüce, saf, ahlaklı, cömert kalmasını ve tüm bunlara bağlı olarak hangi suratın güzel görünmesini sağlayabilir? Bu adamlar yüreklerini bir yerlerde bırakır, ama nerede? … Onu bilmiyorum. Ama aileleri hırpalayan

ıstırapların temeline inmeden önce her sabah yüreklerini bir yerlerde bırakırlar, tabi yürekleri varsa. Onlar için anlaşılmayacak bir şey yoktur, kendilerine günah çıkartmaya gelen insanlarla toplumun diğer yüzünü görür ve onları küçümserler. Oysa ne yaparlarsa yapsınlar, ahlaki çürümeyle yarışa yarışa, gördüklerinden iğrenerek kederlenirler; ya da bezginlik veya gizli bir uzlaşma sonucu tüm duyguları körelir. Bu körelme öyle olur ki tıpkı leş kargalarının taze leşe üşüştükleri gibi, bu adamlar da kanunların, insanların, kurumların üzerinde dolaşır. Günün her saati, paragözler sağ olanları, noterler ölüleri, kanun adamları ise vicdanları ölçüp biçer. Durmaksızın konuşmak mecburiyetinde olduklarından, hepsi düşüncelerinin yerine sözleri, duygularının yerine lafları koyar; ruhları gırtlağa dönüşür. Kendilerini yıpratır, dürüst olmaktan çıkarlar. Ne büyük tüccar, ne hâkim, ne de avukat duygularına hükmedemez: hissizleşirler, insanın aslını bozacak bir takım kurallar uygularlar. Hareketli yaşamlarının peşinden sürüklenirken, doğru düzgün ne eş, ne baba, ne de âşık olabilirler. Hayattaki olayları hep yorgunlukla geçiştirir, daima büyük şehrin işleriyle ilgilenirler. Eve döndüklerindeyse, yeni müşteriler, yeni tanıdıklar, yeni himayeciler bulmak üzere, ya baloya, ya Opera'ya ya da eğlenceye gitmek zorundadırlar. Hepsi patlayana kadar yer, kumar oynar, sabahlara kadar uyumaz; suratları yuvarlaklaşır, yassılır, kızarır. Eğlenmeyi, entelektüel güçlerinin böylesi korkunç bir biçimde harcanmasına, üst üste gelen manevi kasılmalara çare olarak görmezler; eğlence ilginç gelmez, yorgunluklarını almaz. Esas istedikleri çapkınlık yapmaktır, gizli, müthiş çapkınlıklar. Böylece her şeye sahip olurken,

toplumun ahlakını şekillendiren de onlardır. Gerçek aptallıklarını ustaca gizlerler. İşlerini çok iyi bilirler ama iş dışında hiçbir şeyden haberleri yoktur. Öz saygılarını yitirmemek için, her şeyi tartışma konusu yapar, her şeyi gelişigüzel eleştirirler; her konuda şüpheci görünürler ama özlerinde ahmak olduklarından her şeye inanırlar. Akıllarını, giriştikleri bitmek tükenmez tartışmaların içinde boğarlar. Neredeyse tamamı kendinde, toplumsal, edebi ve siyasal konularda fikir sahibi olma zorunluluğunu hissetmediğinden, önyargıları kolayca benimserler. Aynı şekilde, kanunlarda, ticaret mahkemelerinde, vicdanlarına sığınacak açıklar bulurlar. Cemiyetin içinde sivrilmek isteğiyle daha sabahın erken saatlerinde evden çıkan bu adamlar, kalabalığın içinde sıradanlaşır, zirveye doğru sürünerek ilerler. Bu suratlardaki solgunluğu, bu aldatıcı renkleri, bu donuk, etrafı halkalanmış gözleri, bu geveze ve şehvetli dudakları gören herkes, tüm bunların düşüncelerdeki yozlaşmanın alameti olduğunu hemen anlar. Bu karışıklık içinde dönüp duran bu düşünceler, beynin yaratıcı melekelerini, olayların bütününü görme yeteneğini, genelleme yapma ve olaylardan sonuç çıkarma becerisini öldürür. Hemen hemen hepsi iş dünyasının harlı fırınında yanıp büzüşür. Kendini bu dev makinelerin çarklarında parçalanmaya kaptıran biri, asla daha ileri gidip büyük adam olamaz. Bu bir doktorun başına geldiyse, ya meslek hayatı uzun sürmeden biter, ya da çok istisnai biriyse, ancak genç yaşta ölen Doktor Bichat kadar olabilir. Bu bir tüccarın başına geldiyse, işini sürdürebilirse usta tacir Jacques Cœur'e bile benzeyebilir. Robespierre olsa çalışır mıydı? Danton tembelin tekiydi. Ne kadar güzel görünürler-

se görünsünler kim Danton ya da Robespierre'e imrenip onlar gibi olmak istedi ki? İş sahibi bu insanlar, her şeyden önce, kazandıkları parayı, aristokrat ailelerin arasına girmek için yığın yaparlar. İşçi de esnafla aynı hırsı taşırsa, söz konusu tutkular değişmez. Paris'te, tüm tutkular boş hevesle özetlenebilir. Birkaç farklı tip bu sınıfın temsilcisi seçilebilir: ya sıkıntılı ve entrikalarla dolu bir hayat sürdükten sonra, yarıktan geçiveren bir karınca gibi Danıştay'a sızan hırslı esnaf; ya kralın, belki de soylulardan intikam almak için Fransız Soylusu unvanını verdiği düzenbaz gazeteci; ya da yaşadığı ilçenin Belediye başkanı olan noter. Yaptıkları işlerin altında pestili çıkan bu insanlar, amaçlarına ulaşabildiklerinde *bitik* durumda olurlar. Fransa'da adettir hep eski kafalılar iktidara gelir. Ama sadece Napolyon, XIV. Louis ve büyük krallar niyetlerini başarıya dönüştürme yolunda hep gençlerle çalışmak istemişlerdir.

Bu tabakanın bir üstünde ise sanatçılar yaşar. Ama orada da özgünlük mührünü taşıyan suratların soylu bir biçimde çöktüğü gözlenir; bitkin, yorgun, çizgileri derinleşmiş suratlar. Devamlı üretme ihtiyacından yorgun, arzuladığı pahalı heveslere ulaşamamış, içini kemiren dehadan bezgin, zevke susamış Parisli sanatçılar, tembelliğin açtığı boşlukları kendilerini paralayarak kapatmak isterler ve boşu boşuna, dünya ile şan şöhretin, para ile sanatın arasını bulmaya çalışırlar. Sanatçı, başlangıçta, borçlarının etkisiyle nefes alamaz; ihtiyaçları borçlanmasına sebep olur, borçları da gecelerce çalışmasına. Ancak işten sonra sıra eğlenceye gelir. Tiyatrocu gece yarısına kadar sahnededir, sabah rolünün metnine çalışır, öğlen provasını yapar; heykeltıraş eserinin önünde

saygıyla eğilir; gazetecinin düşünceleri, savaştaki askerler gibi uygun adım yürüyüştedir; rağbet gören ressam eser üretmekten bunalırken, işi olmayan ressam ise kendini alanında deha zannedip sıkıntıdan patlar. Çekişmeler, rekabet, karşılıklı atılan iftiralar bütün bu yetenekleri öldürür. Kiminin umudu kalmaz, günah dolu dipsiz uçurumlara düşer; kimiyse erkenden ipotek ettirdiği geleceğini göremeden, üne kavuşamadan genç yaşta hayatını kaybeder. Başlangıçta yüce görünen bu suratların pek azı güzel kalmayı başarır. Zaten suratlarda ışıldayan bu ifadenin güzelliğini kimse anlamaz. Bir sanatçının suratı her zaman şaşırtıcı olmuştur; çünkü bu, ahmakların ideal güzellik olarak kabul ettiği çizginin gerisinde veya ötesinde kalan bir ifadedir. Hangi güç onları böylesine bozabilir? Tabii ki tutku. Paris'te tutkuların hepsi iki şeyle özetlenir: altın ve zevk.
Şu an bulunduğumuz yerde nefes alıyorsunuz değil mi? Temiz havayı, temiz çevreyi hissediyor musunuz? Burada ne dert ne tasa. Altının baş döndüren kıvrımları üst tabakayı sarmış. Su kanallarının başladığı deliklerin dibinden, zayıf bentlerle suyun akış yolunun değiştirildiği dükkânların zemininden, tezgâhların, büyük atölyelerin içinden çıkan altınlar, genç kızların çeyiziyle, yaşlı adamların kemikli ellerinin arasından kayan miraslarla külçeler halinde aristokratlara doğru akar gider. Altın, bu yeni yerinde pırıl pırıl parıldar, her tarafta bollaşır, çağıl çağıl çağlar. Parisli mal sahiplerinin elinde tuttuğu bu yerlerden ayrılmadan önce, kapıcının, esnafın, işçinin surat ifadeleri üzerinde etkili olan ahlaki sebeplere değindiğimiz kadar, gizli sebep diyebileceğimiz çevresel sebepleri de ortaya koymak gerekmez mi? Kötü

hijyen şartlarının etrafta yarattığı kokuşma, Parisli yöneticilerin konuyu hoşgörüyle oluruna terk etmesiyle eş anlamlıdır. Birçok esnafın evinin havası pis olsa da, sokakların durumu dükkânların arkalarına miyasmalar kusarak havayı bozuyor olsa da, herkes bilsin ki bu pis kokudan başka, bu büyük kentteki kırk bin tane ev şu an çöp içinde yüzüyor. İktidar bu konuyu hâlâ ciddi olarak ele alıp bu bölgenin etrafını beton duvarlarla çevirmek istemiyor. Oysa bunu yaptığında, bu pis kokan çamurun toprağa sızmasının, kuyu sularını kirletmesinin, yeraltından kendine bulduğu yolla, ünlü ismiyle Lutèce'e kadar yol almasının önüne geçilebilir. Paris nüfusunun yarısı, geceleri, avlulardan, sokaklardan, vidanjörlerden yayılan pis kokulu gazın içinde uyuyor. Biraz da havalandırması iyi, allanıp pullanmış salonlara, bahçeli evlere ve buralarda yaşayan zengin, aylak, dertsiz, gelir sahibi kişilere bakalım. Bu adamların suratları da solgun ve boş heveslerle kemirilmiştir. Onların dünyasında gerçek olan hiçbir şey yoktur. Sürekli zevki aramak, insana bir anlamda sıkıntıyı getirmez mi? Bu zengin dünyanın insanları erkenden huy değiştirir. Sadece neşe üretmekle meşgul olduklarından, duyularını çarçabuk köreltirler, tıpkı alkol içmeyi abartan işçiler gibi. Zevk, kimi tıbbi maddelere benzemez mi; düzenli olarak aynı etkiyi elde etmek için, dozu iki katına çıkartmak gerekir; doz artışı ise ya ölümle ya da kendini kaybetmeyle sonuçlanır. Alt tabakadakiler pusuya yatar, zenginleri deliye çeviren zevkleri bulup, bunları zaafa çevirerek kendilerine menfaat sağlarlar. Bu ülkede ustalıkla yapılan ayartmalara nasıl karşı konulabilir ki? Paris, keyif için afyon yerine, kumarı, iyi yemekleri, kibar fahişeleri

yutan tiryakilerle dolu. O yüzden tutkuları yerine zevkleri gelişen bu insanların, düşsel hevesler, yalan aşklar yaşadığı görülür. Burada hüküm süren şeye güçsüzlük denebilir; fikir üretildiğini göremezsiniz. Adamların aklı fikri cilveli kadınların yatak odalarındadır. Karşınıza kırk yaşında olup da toy delikanlı gibi davrananlar, on altı yaşındaymış gibi hareket eden yaşlı doktorlar da çıkabilir. Zenginler, peşin hükümleri, ağızlara sakız olmuş bilgileri, kalıplaşmış fikirleri emek harcamadan hazırlop Paris'te buluverince, kendilerini düşünmek, öğrenmek, bilmek zorunda hissetmezler. Bu âlemde sağduyu eksikliği, güçsüzlük ve hovardalıkla eştir. Boşa geçirdikleri vakti değerlendirme konusunda pinti davranırlar. Burada yeni fikirler bulamamaktan daha da öte sevgi de bulamazsınız. Kucaklaşmaların altında derin soğukluklar, nezaketin altında ise hor görmeler saklıdır. Asla kimse birbirini sevmez. Gereksiz nükteler, patavatsızlıklar, birbirini çekiştirmeler, üstüne üstlük beylik sözler: ortak lisanlarının temelini işte bunlar oluşturur. Bu *Mutlu* mutsuzlar, bir araya toplandıklarında, La Rochefoucauld vari özdeyişler uydurmak niyetinde olmadıklarını savunurlar. Sanki on sekizinci yüzyılın halka açık mekânları, ya tıka basa dolu olmak ya da sinek avlamak zorundadır; ikisinin ortası bir yer bulunmaz. Esenlikli insanlar ince bir espri yaptıklarında kimse onları anlamaz; bir süre sonra yaptıklarının karşılığını görememekten yorulup, evlerine kapanırlar; meydanı budalalara bırakırlar. Bu anlamsız yaşam, asla gelmeyecek olan zevkin imkânsız bekleyişi, bu daimi sıkıntı, aklın, kalbin, beynin beyhudeliği, Paris'in büyük davetlerinden bezginlik… İşte tüm bunlar, bu insanların yüz hatlarına yansır; bu çehreleri, vak-

tinden evvel gelen bu kırışıklıkları, güçsüzlüğün surat astığı, gözlerde altınların parladığı, zekânın uğramadığı, zenginlere has ifadelerle dokur.

Paris'in bu ahlaki görüntüsü, Paris'in fizyonomisinin de olduğundan farklı görünemeyeceğinin ispatıdır. Bu taçlı şehir, sürekli gebe olan bir kraliçeye benzer; karşı konulmaz şiddetli arzuları vardır. Paris dünyanın beynidir; her tarafından akıl taşan, medeniyeti yöneten bir beyin; bir büyük adam, durmamacasına üreten bir sanatçı, sezgileri güçlü bir siyasetçi. Elbette büyük adamın zaafları, sanatçının hevesleri, siyasetçinin bıkkınlıkları olacaktır. İyiliğin ve kötülüğün filizleri, mücadeleler, zaferler, bu yüzlerden, üstü kapalı okunur; 89 savaşının borazan sesleri hâlâ dünyanın dört bir tarafında çınlar, 1814'ün bitkinliği de. Sonuçta bu şehir olduğundan ne daha ahlaklı, ne daha samimi, ne de dalgaları yararak suda süzülüşünü hayranlıkla izlediğiniz bu muhteşem buharlı gemilerin kazan dairelerinden daha temiz olamaz. Paris, içi zekâ yüklü büyük bir gemi değil mi? Elbette öyle. Zaten şehrin arması da kentin olası kaderlerinden birini anlatmıyor mu? PARİS ŞEHRİNİN orta yerinde bronzdan yapılma bir direk olduğunu düşünebiliriz; bu direk zaferlerle oyulmuş, gözetleme yerine de Napolyon oturmuş. Bu gemi bir taraftan kıç atar diğer taraftan yalpa yapar: ama yine de dünyayı dolaşır, tribünlerinden seslenen onlarca adamın ağzından ateş eder, demir atmaksızın bilim denizlerinde ilerler, pupa yelken süzülür, yelkenin tepesinden bilim adamlarının, sanatçıların sesi duyulur. "İleri, yürüyün! Beni takip edin!". İçerde gemiyi yeni flamalarla donatmaya bayılan geniş bir mürettebat bulunur. Bu mürettebat, hâlâtların

arasında gülüşen miçolardan, ufaklıklardan; ağır esnaf takımının safrasından; katrana bulanmış işçi ve tayfalardan; kamaralarında mutlu mesut dinlenen yolculardan; küpeşteye yaslanıp sigarasını tüttüren, iyi giyimli teğmenlerden; üst güvertede yolculuk eden, her limanda karaya çıkıp, etrafa saçtığı ışıltısıyla, zevk için şöhret isteyen ya da para karşılığı aşk peşinde koşan askerlerden, yenilikçi ve hırslı adamlardan oluşur.
İşte emekçilerin bu aşırı hareketliliği, sanatçılar ve tüccarlardan oluşan sözünü ettiğimiz iki burjuva sınıfını öğüten çıkarların sapıklığı, sanatçı düşüncenin bu zalimliği, büyük adamların sürekli peşinden koştuğu abartılı zevkler, Paris halkının suratlarındaki çirkinliğin neden normal olduğunu açıklamaya yeter. Sadece Doğu'da insan ırkının güzel suratlı olduğunu görebiliriz; bu da uzun pipolu, kısa bacaklı, geniş omuzlu, yerinden kıpırdamaya tenezzül etmeyen hatta korkan filozofların sürekli dinginliğine bağlıdır. Oysa Paris'te Küçük, Büyük herkes, acımasız bir tanrıçanın kırbaç darbeleriyle oradan oraya koşturur, sıçrar, zıplar; bu kırbaç Gereksinim'dir. Para, şan şöhret ya da eğlence gereksinimi... Kimi körpe, gamsız, hoş suratlar, yani gerçekten genç olanlar, istisnaların en olağanüstü olanlarıdır; bunlara pek sık rastlanmaz. Şans eseri bir tane gördüyseniz, bu mutlaka genç ve neşeli bir din adamına aittir; ya da kırk yaşına merdiven dayamış, çenesi üç kat gerdanlı bir papaza; veya seçkin bir ailede yetişmişçesine iyi huylu birine; ya da hâlâ hayalleri olan, ilk bebeğini emziren yirmi yaşlarında bir anneye; ya da taşradan henüz gelmiş, yanında kaldığı dul kadından beş kuruş harçlık alamayan körpe bir delikanlıya; ya da belki

de, çalıştığı dükkânda kumaş toplarını açıp katlamaktan yorgun, yatağa gece yarısı girebilen ve vitrini düzenlemek için ertesi sabah yine saat yedide kalkan toy bir çocuğa; ya da bilim veya sanat dünyasından çoğunlukla huzurlu, keşiş hayatı süren, kanaatkâr, sabırlı, iffetli bir adama; ya da kendinden memnun, aptallıkla beslenen, her yerinden sağlık fışkıran, daima kendine bakıp gülümsemekle meşgul bir budalaya; ya da mutlu ve zevkine düşkün, insanın kanını kaynatan şiirlerin tadını çıkaran gezgine –ki bunlar Paris'in gerçekten mutlu insanlarıdır-… Yine de Paris'te, tüm bu üretim telaşından, çıkar savaşlarından, işlerin, sanat yapmanın, altın kapmanın koşuşturmasından kendine yarar sağlayan imtiyazlı bir topluluk vardır. Bunlar elbette ki kadınlardır. Başka yerlerde olduğu gibi burada da aslında yüz ifadelerini bozacak binlerce görünmez sebep bulunuyor olmasına rağmen, sırf hemcinslerinin olduğu ortamlarda ve oryantal tarzda yaşayarak güzelliklerini muhafaza eden küçük mutlu topluluklar oluştururlar. Bu kadınları sokakta binde bir görürsünüz, belli zamanlarda çiçek açan, eşsiz, egzotik bitkiler gibi saklanırlar. Tüm bunlara rağmen Paris, her şeyden önce bir karşıtlıklar kentidir. Samimi duygulara nadiren rastlansa da, her yerde olduğu gibi burada da, asil dostluklar, sınırsız fedakârlıklar bulunur. Nasıl ki egoizmin kol gezdiği, *ordu* adını verdiğimiz, gelişen bu toplumlarda, herkes tek başına kendini savunma mecburiyetindeyse, çıkar ve tutku savaşlarının yapıldığı bu alanda da, açığa vurulan duyguların birbirlerini tamamlaması gerekir; ancak bir araya geldiklerinde ulvileşirler. Bu çeşit çeşit suratlar da aynı şekilde. Bazen Paris'teki soyluların içinde nadir de olsa seçkin eğitimle,

istisnai adetlerle büyümüş olduğu belli olan kimi hoş suratlı gençler görürsünüz. İngiliz ırkının güzel yüzlü gençleriyse, güneye özgü yüz hatlarının keskinliğini, Fransız zekâsını ve biçimde duruluğu bir arada taşırlar. Gözlerindeki ateş, dudaklarındaki tatlı kırmızılık, saçlarının parlak siyahı, beyaz tenleri ve seçkin yüz hatlarıyla, insan kılığına bürünmüş güzel çiçeklere benzerler; onca donuk, yaşlı, eğri büğrü, buruşuk suratın içinde, bu güzel yüzleri seyretmek ne hoştur. Nasıl ki erkekler, iyi ahlaklı, zarif, iyi aile kızında olması gerektiği düşünülen tüm saf özelliklere sahip güzel bir kadın gördüklerinde, ona doymak bilmez bir zevkle bakarlar, kadınlar da bu gençler için benzer bir hayranlık duyarlar. Paris halkıyla ilgili yaptığımız bu hızlı değerlendirmeyle, ilk bakışta hayranlık uyandıran, ressam Raffaello'nun tablolarındaki melekler kadar güzel yüzlerin, aslında sokaklarda ne kadar az görüldüğünü anlatabildiysek, bu hikâyemiz amacına ulaşmış demektir. *Quod erat demonstrandum [varılmak istenen sonuç ortaya konulmuş oldu]*, Orta Çağ felsefesinin kalıplarını törebilime uygulayarak anlatmak istediğimiz buydu.

Altın Gözlü Kız, 1834–1835

Edouard Manet, Un bar aux Folies Bergère, 1882

KRALİYET TAŞIMACILIK ŞİRKETİ'NİN AVLUSU

Ayakları bağlanmış, komşu köyün pazarına satılmaya götürülen, kaderine razı domuz yavruları gibi, bir arabaya tıkıştırılmış yolcuların arasında, sıkıcı ve yabani olanlardan biriydi. Bunlar, önce kendilerine ait koltuğu tümüyle işgal eder, kendi kendine konuşmaya başlar, en sonunda da etrafta kendilerinden başka kimse yokmuş gibi saygısızca uykuya dalarlar.

H. de Balzac

Parislilerin ihtiyaçlarını giderdiği, aylak aylak dolaştığı, etrafı gözlemlediği halka açık yerler içinde, Kraliyet Taşımacılık Şirketi'nin avlusu kadar çeşitli hadisenin yaşandığı başka bir yer daha yoktur; burası her çeşit heyecanın, her türlü duygunun, kâh ilginç kâh tuhaf olayların sahnelendiği geniş bir tiyatro alanına benzer.

Gecenin büyük bir bölümünü yolculuk hazırlıklarıyla geçirip, geç saatlere kadar direndiği uykuya sonunda yenik düşerek, arabanın hareket saatini unutturan güzel rüyalara dalmış sabah yolcusunun birçok yakınının, meydana çıkan tüm yollardan buraya doğru akın ettiği görülür. Anne-babası,

uyku tutmadığı için gece boyunca ağlamaktan şişen gözleriyle buradadır. Her daim daha düşünceli olan kadınlar, uğurlama vaktini kaçırmamak için evden üst başlarına dikkat etmeden çıkmışlardır; yakın arkadaşlar, üzgün ve sessiz, o gün yapacakları işleri düşünerek avluda volta atarlar. Ve aynı yolcuyu görmeye gelmiş tüm bu farklı kişiler birbirinden uzakta bekleşirler.

Bu arada zaman akıp gider, avlu kalabalıklaşır, atlar gelir, arabacılar söver, koliler tartılır; devam eden bu işler tüm hayalleri dağıtır. Bu arada tanıdıklar karşılaşır, selamlaşır, sohbete dalar; o anda birbirlerine tüm iyi huylarını saydıkları ortak arkadaşlarının gidecek olmasından duydukları üzüntüyü karşılıklı olarak paylaşırlar, ama beklenen yolcu bir türlü gelmez. – Herkes farkındadır ama elden ne gelir ki?- Hanımlardan biri, nasılsa kimsenin bunu kendisine yaptırmayacağından emin, bekleyenlerden birinin gidip yolcunun evine bakmasını ister.- Herkes böyle yapmanın iyi olacağı konusunda hemfikir olur ama kimse gidip bakmaz. – Zaten daha beş dakika vardır, nasıl olsa mutlaka yetişecektir. Ve herkes yeniden sohbete geri döner.

Saat yediyi vurur: arabacı atına biner, uzun boylu biri elinde yolcu listesi yazıhaneden çıkar ve kaçınılmaz çağrıyı yapar: *Herkes arabaya*! Bu sesle sohbetler kesilir; avlunun her köşesinden insanlar arabaya doğru atılır; herkes acele eder, itişir, arabanın etrafını sarar; bir anda arabaya doluşacaklarını zannedersiniz ama tek bir binen olmaz. İlk üç yolcunun adı okunmuştur bile ama birincisi hâlâ avunulmaz kucaklaşmalarla sarsılmaktadır. Kimse birbirinden ayrılmak istemez, kenetlenmiş gibidirler; üzüntü ve kargaşadan yanlış

kişiye sarılanlar olur; güzel kadınlar uzun uzun ve hep candan kucaklanırlar. En sonunda, arabaya binilir, kapılar kapanır ama vedalaşmalar hâlâ devam eder: kimileri sesini duyuramadan boğazını yırtarcasına bağırır, bazılarıysa gözleriyle konuşarak çok daha iyi anlaşır. Hareket vaktini bildiren kırbaç sesi çınlar, akabinde çığlıklar yükselir "İyi yolculuklar!.. Elveda!.. Teşekkürler!". Yürüyen ev ağır ağır hareketlenir; onunla birlikte duygulu yürekler de gözden kaybolur.

İşte o an, dostlarını uğurlarken arkalarından ağlamak için buraya gelmiş olanlardan bazıları, geç kalan dostlarına çok kırgındır. Daha biraz önce onları çevreleyen insanların gitmesiyle yalnız kalırlar: gamsız arkadaşlarının ihmaline öfkelenirler: övgüler oy birliği ile yapılmış bitmiş şimdi sıra kusurları sayma bölümüne gelmiştir… Beklenen kişi tam o anda çıka gelir. Meydanda kendisini bekleyen çok az kişi kalmıştır. Sırtında kalın bir redingot, bir elinde valizi, diğerinde elbise askısı nefes nefese koşar. Onu uğurlamaya gelenler, gelişini görür görmez ona doğru atılır, boynuna sarılır, usulca arabanın gittiğini haber verirler… İşte o an, geciken yolcu, küfretmeye başlar, bağırıp çağırır, boynuna sarılanları iter, sevgisini gösterenleri tersler ve kaçırdığı posta arabasını yakalayabilmek için çarçabuk başka bir arabaya atlar. Ayrılık anını paylaşmak için kendisini bekleyen bu bir grup insanı orada öylece yüzüstü bırakıp gider; arkadaşlık namına uykusundan feda edemediği dört beş dakika yüzünden burada bekleyenlerin canları sıkkındır.

Zengin kesim, sırtını kendisine yaslamış ve yaptığı iyiliklerle kendisine borçlanmış olanların gösterdiği nezakete aldır-

mayarak onları gücendirir. Ama karısı, kızı ve sadık köpeği tarafından kuşatılan mütevazı çiftçinin, gösterişsiz ve yürek sızlatan vedalaşmasını gözden kaçırmayalım. Ne bir çığlık ne bir haykırış duyulur: ama bu dokunaklı, duygulu, anlam yüklü sahne tümüyle gerçektir. Kıymetli babalarının gözünden bir damla yaş akar. Adam, sevgili karısını ve kızını kucaklar; bindiği araba epey uzaklaşmış olsa da geride kalanlar, oldukları yerde, gözleri uzaklara dalmış, hâlâ birbirlerini nasıl teselli edeceklerini bilemezler.
Bir sonraki sefer ile ilgili görünürde daha bir şey yok ama avlu hâlâ insanlarla dolu. Aylak aylak dolaşan bu kadar çok insan burada ne yapıyor olabilir? -Bekliyorlar- Durum biraz öncekinden daha da kötü. Şu an her biri, biraz meraktan, biraz çoktandır görmediği birine rastlamak umuduyla, biraz nerden gelip nereye gittiğini ve ne yapacağını öğrenmek amacıyla, hepsinden önemlisi gelenin boynuna ilk atılan olup ona içten arkadaşlığını göstermek isteğiyle burada bekleşiyor.
Ama atların telaşı bu sabırsızlananların beklentilerine cevap vermiyor. Sonunda boğuk bir tekerlek sesi, atların kişnemeleriyle kendini duyuruyor; işte o an meydanda bekleşen herkes posta aracına doğru hareketleniyor, araç durana kadar peşi sıra yürüyerek ona eşlik ediyor, arabanın köşe bucak her yerine göz gezdiriyor, kapılarının önüne yığılıyor, kapılar sökülürcesine açılıyor ve yolcular birbiri ile tartışmaya başlıyor. Acele edenlerin en az dörtte üçü tüm bunları boş yere yapıyor: çünkü bekledikleri araba bu değil! Ama buna ikna olmaları zaman aldığından, meydanda bekleyenlerle beklenenler arasında, dirsek dirseğe, itiş kakışın ve hiç de ortak

olmadıkları bir sevincin ortasında beklemeye devam ediyorlar. Meydanda adım atacak yer yok; herkes kucaklaşıyor, dört bir yandan sorular yağıyor ama kimsenin cevap verdiği yok; sonunda nerdeyse arabayla tek vücut olduğu sanılacak kalabalık, posta arabasından düşen sandıkların yaşanmakta olan sevinci bölmesiyle arabadan uzaklaşıyor. Biraz uzağa, avlunun ortasına doğru çekiliyorlar. O alanda biraz olsun nefes almak mümkün, tekrar kucaklaşıyorlar, yeniden ağlamaya başlıyorlar, birbirlerine sürekli sorular soruyorlar. Bu dostluk gösterileri çok geçmeden tekrar sekteye uğruyor: beş atın çektiği başka bir posta arabası hızla meydana giriyor, o ana kadar içinde bulundukları coşkudan sesini duymadıkları arabayı kullanan arabacının tükürür gibi kızgın *Savulun!* nidasıyla her şey yerle bir oluyor. Bu defa sayıca az bu korkmuş kalabalık, duvarlar boyunca gizleniyor; gelen her bir yolcunun etrafında bir grup oluşuyor. Arabalar ve insanlar avluyu yavaş yavaş terk ediyor, birazdan burada yeni oyunlar sahnelenecek.

Caricature, 17 Şubat 1831 (Henri B…)

Auguste Renoir, Le déjeuner des canotiers, 1881

YOSMALAR

“Aşkları tüm hafta sürdü…”

Yosmalar, genç şehirli nüfusun olduğu kadar Paris halkının da önemli bir kesimini oluşturur, çekiciliklerinin tüm yönleriyle incelenmiş olduğu söylenemez. Örneğin, yosma adı altında, ayrım yapmadan, terzileri, şapkacıları, çiçekçileri, çamaşırcıları tanımlarız; nihayetinde şapkalı, şapkasız, mutfak önlüklü tüm bu güzel sevimli yüzler, farklı dükkânların önündeki bu tatlı satıcılar, kendilerini diğerlerinden ayıran ve kendi saflarında olmayanları endişelendirmeyen bir sınıfa ait görünür.

Nerede okuduğumu şu an hatırlamıyorum ama kutsal İspanya'da evlilik dışı doğan tüm çocuklar, doğumlarından itibaren, soylu unvana sahip bir aileden gelmiş gibi usulüne uygun bir şekilde soylu addedilirmiş. Öksüz ve yetimlerin çoğunun hizmet işlerinde çalıştırıldığı göz önüne alındığında, soyluluk unvanı verilmiş uşakların, kaba saba kişilere hizmet ettiğine rastlamak kadar doğal bir şey olmaz. Kendine özgü dış görünümüyle diğer sınıflardan farklı bir kategori oluşturan yosma milletini düşününce de aklıma hep bu anı gelir. Bence onlardaki bu farklılığın sebebi, dünyaya özel bir doğumla geldikleri ihtimali ile açıklanabilir ki buradan da eğer İspanya ve Portekiz'de dünyaya gelselerdi tümüne soy-

luluk unvanı verilecek olduğu sonucu çıkar. Ve yine, okuyucunun arzu edeceği kadar sayıda örneği istisna kabul edip, geride kalanlar için varsayımımı genelleştirecek ve yosmaların sosyal ölçeğin farklı iki ucu sayılabilecek kişilerin arasındaki geçici ilişkilerden doğmuş bir ara-sonuç olduğunu söyleyeceğim. Bu uçlardan biri seçkin ve kibar erkek, diğeri ise etkileyici dişi; her iki kategori de toplumsal mevki itibarı ile birbirinden çok farklı ama ikisi de ortak ihtiyaçları uğruna, gençliklerinin bir anında yakınlaşırlar. Bu ortak ihtiyacın adı, zevk...

İlk bakışta bu gözlem, ilk defa duyulduğu için tuhaf görünebilir, ama incelendikten sonra taraftar bulacağına eminim. Bu tezi doğru anlamak için, iyi giyinmeye meraklı bu kadınların öncelikle varlığını kabul etmek yeterli olacaktır. Bir giyim mağazasında, çiçekçi dükkânında ya da terzihanede, bu kadınlardan on, on beş tane görürsünüz. İçlerinden sekiz, on tanesi ailesinden uzakta, yalnız yaşar; günlerini işleriyle zevkleri, yoksulluklarıyla gelgeç aşkları arasında neşe içinde geçirir. Eğer binlerce engelle bezenmiş bu uzun yolda, Tanrı onlara kız çocuğu verirse, çocuklarını yanlarında, kendileri gibi, kendi yaşam tarzlarında, kendi görüşlerine göre yetiştirirler. Çocukları ise, yaşları kemale erer ermez, dikiş dikerken öğrendikleri şu nakaratı hayatlarının temel ilkesi olarak benimserler:

Her şey onun yaptığı gibi,
Her şey annemin yaptığı gibi!

Çıtı pıtı, edepsiz, kalkık burunlu, kısa etekli, düzgün bacaklı, toplumun rengi diyebileceğimiz yosmaların oluşturduğu bu farklı sınıf, işte bu şekilde zamanla üreyip yer değiştirerek sürekli yenilenir.

Yosmaların özgünlüğünü, yalnızca kendilerine has hiçbir özellik taşımıyor olmaları belirler. Kendilerine has üslup ise, toplumun diğer sınıflarını birbirinden ayıran çeşitli alışkanlıkların harmanlanmasıyla oluşmuştur. Yosmalar, ağırbaşlılıklarını koruyabildikleri nadir zamanlarda, harika bir kadın gibi görünmeyi iyi becerirler.

Örnek:

– Beyefendi, sizinle tanışmamıştık!

Kentsoyluların, takdir edilmeyi bekleyen nezaketine sahiptirler.

Örnek:

– Erkekler ne kadar kibar yaratıklar!..

Yüceliğe ulaşırken bu türün erişebildiği en üst noktaya çıkarlar.

Örnek:

– Tanrım! Bir erkek hele bir beni dövmeye kalkışsın !!!

Ve terk edildiklerinde de ait olduğu sınıfı hatırlatırlar.

Örnek:

– Erkeklerin illa hıyar mı olması lazım!

Aslında onların kendine has dış görünümünü belirleyen, duygularını göstermedeki tamamen özgür halleridir; buna tam olarak erdem denemez ama kaderin cilvesi yüzünden yaşadıkları zararları bir noktaya kadar açıklayabilir. Zevk dışında hiçbir ihtiras, onların heveslerini belirleyemez. Güvenlerini kazanacak samimi bir yaklaşım, ki bu bazen ısmar-

lanan bir çörek, hediye bir gösteri bileti ya da bir çift eldiven; bazen de kolunuza girdiğinde, başınızda şapka denediğinde, Ranelagh Tiyatrosu'nda dansa gitmek için ipek çoraplarınızı ödünç aldığında göstereceğiniz bir nebze sabır olabilir… İşte bu saydıklarımız, bu genç hanımların en dirençli olanının bile aklını başından alıp, size *Adonis! – küçük kedim! – aşkım! – yavrum!* gibi isimler takmasına yetecek; hatta size duyduğu sevgiyi tanımlamak için mitoloji dersinden daha başka güzel nitelemeler de bulup çıkartacaktır.

Yosmaların yararını inkâr etmek, emeğe inanmamak anlamına gelir. Her alanda gösterdikleri istidadı ne kadar övsek azdır; çözülmüş pantolon düğmelerini iliklerler, kravat ya da solmuş bir berenin kurdelesini bağlarlar; kibar ve alımlı görünüşleri ile geçtikleri tüm sokakları mis gibi kokuturlar, dükkânları güzelleştiririrler, küçücük evleri zevkle doldururlar. Bunlar romansı görüntüler. Hoşluk olarak, her biri yeteri kadar şarkı söyleyebilir, krep yapabilir. Faydalarına gelirsek, eğlenceye düşkün olmalarına rağmen düzenli yaşarlar, pahalı zevklerden uzak dururlar. Gerçi delişmen kız arkadaşının zoruyla tasarruf edip cüzdanını şişiren bir erkek öğrencinin, biriktirdiği tüm parasını yine bu kız arkadaşına elbise ya da kaşmir kumaş almak için harcadığını ve bu hanımın bu uçarılıktan çok memnun olduğunu da gördük.

Her biri bu dünyada, felsefe, eğlence, çalışma cesareti ve tevekkülü harmanlar. Büyük şahsiyetlere ait bu erdemler onun için olmazsa olmazdır. Çünkü soyluluktan yoksun bir halde dünyaya gelirken, yanında ne servet, ne de itibar getirebilmiştir; bunlara sahip olmak için elindeki maddi imkân-

ları artırması yeterlidir. Çünkü hiç ara vermeden çalışabilmek, yapabildiği kadar servete razı gelmek, hoşça vakit geçirmek umuduyla düşünmeden atıldığı ilişkileri yine düşüncesizce bitirebilmek için buna ihtiyacı vardır. En nihayet hayatın zevk ve acı, sevgi ve şehvet dolu hızlı döngüsüne bir mola vermek ve yosma olarak yaşamak için bu erdemlere sahip olmalıdır!

Caricature, 6 Ocak 1831, (Henri B…)

Gustave Caillebotte, Rue de Paris, Temps de pluie, 1877

BAKKALLAR

Nankörler, bakkalların o mübarek dükkânlarının önünden kayıtsızca geçip giderler. Allah sizi şaşırtmasın!

İçlerinde itici, pis, kötü şapkalı yeni yetmeler, genç ve neşeli ustalar olsa da bakkallara her zaman özenle yaklaşır, onların *Meşrutiyet* gazetesine duyduğu saygının aynısını ben de onlara gösteririm. Yanımdan geçen bir cenaze, bir rahip, bir kral olduğunda çok dikkat etmesem de bir bakkal geçerken ona karşı asla ilgisiz kalmam. Benim nazarımda, bir asırdır önemli yetkilere sahip olan bakkallar, günümüz modern toplumunu en güzel ifade eden unsurlardan biridir. Sağladıkları dikkat çekici yararların yanı sıra, başkalarına gösterdikleri saygı ile de anlayışlılık, yol göstericilik ve sağlıklı zahire temini konularında en önemli kaynak değiller mi? Afrika'nın resmi arabulucusu veya Hindistan'ın, Amerika'nın maslahatgüzarı değiller mi? Kesinlikle bakkallar bu saydıklarımızın hepsi; ama onları asıl mükemmel kılan bu durumun farkında olmamaları. Dikilitaşlar da değerli bir anıt olduklarını farkındalar mı ki?

Bıyık altından sırıtan sizi alçaklar, dükkânına girdiğiniz hangi bakkal nazikçe gülerek, hatta siz kafanızdaki şapkayı ellemezken, şapkasını çıkartarak sizi karşılamaz. Kasaplar katı olur, fırıncılar ise solgun yüzlü ve suratsız; ama bakkal-

lar, Paris'in bütün semtlerinde güler yüzleri ile her zaman hizmete hazırdır. Bunu bilen değişik sınıflara ait sıkıntısı olan yayalar da, ne insanları tersleyen saatçinin bilgisine, ne kasabın genç karısının kurulduğu kanlı etlerle çevrilmiş tezgâhına ne de güven vermeyen fırıncının ocağına başvurmaz. Para bozdurmak ya da adres sormak için, açık onca dükkânın arasından bakkalı seçer. Bilir ki, esnafların arasındaki en hoşgörülü bu adam, diğer hepsinden daha meşgul olsa bile kimseye yardım etmekten geri kalmaz; başkalarının kendi zamanından çalmasına izin verir. İster bir şey sormak için ister bir yardım istemek için gitmiş olun, sizi mutlaka selamlar; hatta konuşmanız basit bir soru sormaktan öte geçip bir sırrı paylaşmaya giderse de, size faydası dokunur. Çirkin bir kadına rastlamak kolaydır ama kaba bir bakkalı zor bulursunuz. Bu sözü aklınızdan çıkartmayın ve bu kişileri tuhaf bahanelerle karalamadan önce kendi kendinize tekrar edin.

Acımasız zekâları, ilginç kesimli sakallarıyla bu sözde önemli kişiler, büyüklük taslayarak bakkallara *Budala* deme cüretini gösterirler! Bakkal kelimesini kullanarak, bu kelimeye yeni bir anlam, bir düşünce, bir olay, bir sistem, Avrupai ve ansiklopedik bir simge kazandırırlar. Peş peşe birkaç küfür etmek yerine "Seni pis bakkal!" diye bağırırlar. Diocletianus dönemi bakkallığının bitme vakti geldi. Bakkalların nesini beğenmiyoruz? Kahverengiye çalan, kırmızı, yeşilimsi, çikolata renkli pantolonunu mu? Çarıklarının içindeki mavi çoraplarını mı, yeşile dönmüş gümüş renkli şeritle bezenmiş sahte samur kürklü şapkasını mı yoksa üçgen ucu karnına kadar inen önlüğünü mü? Peki ya karınca

gibi durmaksızın çalışan siz sözde soylular topluluğu, çalışkanlığın saygıdeğer sembolü bakkalları cezalandırabilir misiniz? Bu onun hiçbir şey düşünemez, sanattan, edebiyattan, siyasetten anlamaz olduğunu söylemek anlamına gelmiyor mu? Peki ya Voltaire'in Rousseau'nun kitaplarının baskılarını bitiren kim? Dubufe'ün *Anılar* ve *Pişmanlıklar* tablolarını kim satın alıyor? *Çiftçi Asker, Yoksullar Konvoyu, Clichy Barikatına Saldırı* tablolarının sergilendiği salonların tahtalarını kim aşındırıyor? Kim melodramlarda ağlıyor? Lejyon denörü kim ciddiye alıyor? Hiç olmayacak şirketlerin hisselerini satın alan kim? *Adolphe ve Clara, Burjuva Buluşmaları* gibi oyunlar sahnelenirken Opera Komik'in localarında kimlere rastlarsınız? Fransız Devlet Tiyatrosu'nda *Chatterton* operasını dinlerken sümkürmekten kaçınan kim? Kim Paul de Kock'un kitaplarını okuyor? Versay Müzesini görmeye koşan kim? *Longjumeau'lu Arabacı*, kimin sayesinde başarılı oldu? Atının yasını tutan memlûk figürlü saatleri alan kim? Muhalefetin en tehlikeli vekillerini kim dillendirir, iktidarın bozguncülara karşı aldığı güçlü önlemleri kim destekler? Bakkallar, bakkallar, her zaman bakkallar! Onu, omzunda silah, en zor durumlarda bile hazır kıta bulursunuz; dükkânının girişindeki basamakta, çoğu zaman olup biteni anlamadan ama suskunluğuyla, emeğiyle, hareketsizliğiyle ya da parasıyla olaylara destek verirken görürsünüz! İspanyollar, Saint-Simone'cular, eğer size kaba davranmadıysak bunu bakkal ordusuna borçlusunuz. Bu ordu her şeyi destekler. Cumhuriyeti desteklediği gibi İmparatorluğu da, meşrutiyeti desteklediği gibi yeni hanedanlığı da; mutlaka bir şeye taraf olur. Desteklemek onların istencidir. Onlar da

olmasa mevcut sosyal düzeni başka kim destekler ki! Bakkallar, önemli buhran dönemlerinde, duruma göre olaylara girer veya geri çekilir, konuşur veya susar. Yaptığı onca saçma sapan şeye rağmen sahip olduğu iyi niyete nasıl hayran olunmaz? Güncel konuları takip ederek, *Jane Grey*'in tablosuyla kalabalıkta yürümesine, General Foy'un evlatlarını donatmasına, sığınma kampına kaydolmasına, sokaklarda gösteri yapmasına, Napolyon'un küllerinin nakledilmesini istemesine, oğlunu Polonyalı süvari ya da topçu gibi giydirmesine engel olun. Palavracı gazeteciler, onu yolundan çevirmeyi siz hiç boşuna denemeyin; onun fikrini asla değiştiremezsiniz, zaten ona sattığınız gazetelerin hatırına bunu denemezsiniz bile!

Pekâlâ, toplumsal yaşam için olmazsa olmaz bu unsurun önemini yeteri kadar iyi inceledik mi? Vurguncular, yeni bir mahalle hatta bir köy kurarsınız; evler inşa eder, aralarına bir de kilise kondurursunuz; bu evlere yerleşenler olur, bir öğretmen bulur, çocuklara umut bağlarsınız. Turta yapar gibi medeniyete benzer bir şeyler vücuda getirirsiniz: turtanın içine mantar, tavuk budu, ıstakoz, kıyma koyarsınız; köye ise papaz için lojman, yardımcılar, kır bekçisi ve yurttaşlar kondurursunuz. Bu küçük evrendeki her şey, en kuvvetli toplumsal bağlardan biriyle yani bakkallarla birbirine bağlanmadığı sürece hiçbir şey hayata geçmez, her şey çözülür gider. Kilise çanının üzerine kondurulan istavroz gibi, ana caddenin köşesine bir bakkal dükkânı açmakta geç kalınırsa her şey yıkılır. Ekmek, et, terziler, papazlar, ayakkabılar, hükümet, kirişler, tüm bunlar kâh yolcu arabası kâh at arabasıyla köyün dışından getirtilebilir; ama mahallenin bakka-

lı, burada olmak, hep burada kalmak zorundadır. Sabah ilk o uyanır, akşam en son o yatar; müşterileri, dedikoduları, satıcıları karşılamak için dükkânı sürekli açık olmalıdır. O olmasaydı, eski toplumları çağdaşlarından ayıran alkolü, tütünü, çayı, şekeri kimse bilmezdi. Dükkânında her türlü ihtiyaca cevap veren üç farklı ürün bulunur: tüm gerçek tehlikelerin özeti çay, kahve, çikolata; ışık kaynağı, şamdan, yağ ve mum; mutfak sanatının bileşenleri tuz, biber ve müskat; iyi düşünülmüş bir yemekte mutlaka olması gereken pirinç, fasulye ve makarna; yokluklarında hayatın acı olacağı şeker, arpa suyu ve reçel; Brillant-Savarin'e göre, tatlıya ifade kazandıran peynir, erik kurusu ve kuruyemiş... Ama bu, bakkalların sahip olduğu bu üç boyutlu birliği detaylandırmaktan ziyade ihtiyaçlarımızı anlatmak olmuyor mu? Bakkalın bizzat kendisi de içinde üç farklı kimlik barındırır: aynı anda hem seçmen, hem gönüllü asker hem de yargıçtır. Bakkallarla alay edenlerin, yüreklerinin yerinde taş olup olmadığını bilmiyorum ama çocukluğumda, dükkânlarındaki tahta çanağın içindeki akik bilyeleri gördüğüm ilk andan itibaren benim için üstlendikleri rolü düşündüğümde, benim bu adamlarla dalga geçmem mümkün değil. Ah! Kâğıttan tuzlukları, uçurtma iplerini, çarkı felekleri ve drajeleri satan bu adam, bunları alan yumurcakların kalbinde nasıl bir yer edinmiştir! Vitrinde, cenazemizde yakacağı mumları ve gözünde, ardımızdan akıtacağı yaşları hazır tutan bu adam her an yanımızdadır: şaire kuş tüyü kalemle mürekkep, ressama boya, ihtiyacı olan herkese tutkal satar. Her şeyini kaybeden kumarbaz kendini öldürmek ister: bakkal ona mermi, barut ya da arsenik satar; ahlaksız olanı her şeyi tekrar kazanmak

ister: bakkal ona iskambil kartı satar. Aşığınız evinize gelir: bakkalın yardımı olmadan ona bir şey ikram edemezsiniz; lekelenen elbisesini yine sahneye çıkan bakkaldan alınan kola, sabun ve potasla temizlersiniz. Istıraplı gecelerde, aydınlık isteyip haykırdığınızda, ne meşhur Fumade marka Alman çakmaklarının ne de supaplı makinelerin tahtından edemeyeceği sihirli kırmızı çubuğu size yine bakkal bulur. Ondan aldığınız ayakkabı cilasını kullanmadan baloya gitmezsiniz. Sonuçta, papazlara ayinde dağıtacağı ekmeği, askerlere *Yüz Yedi Yıl Savaşları* kitabını, eğlenceye gitmek için süslenenlere maskeyi, insan türünün büyük bir bölümüne kolonyayı o satar. Enfiye kutundan burnuna çektiğin, burnundan mendiline bulaştırdığın bitmez tükenmez tütünü de sana satan yine odur: savaş gazisinin, burnu, tütünü ve mendiliyle oluşturduğu görüntü, sürekli kuyruğunu ısıran yılan misali değil mi? Öldüren uyuşturucuların yanında hayat veren maddeler de satar: ruhunu şeytana satanlar gibi o da kendini halka satmıştır. Toplumsal hayatımızın başını ve sonunu oluşturur. Bakkalın sonsuz erkinden yardım almadan ne tek bir adım ne de bir fersah yol alamazsınız, cinayet işleyemez ya da faydalı bir iş yapamazsınız, gerçek ya da kokuşmuş sanat eserleri yaratamazsınız, kendinize bir metres ya da arkadaş edinemezsiniz. Bu adam, dükkânında medeniyetin, külahta toplumun sembolü, tepeden tırnağa her türlü ihtiyaçta bir gereklilik, yaptığı her işte bilgi sahibidir; dükkânındaki çekmecelerden, şişelerden, ilaçlardan hayat dağıtır. İnsanların, kralın himayesindense bakkalların himayesini tercih ettiğini duyuyoruz: kralın koruması bazen ölümcül olabilir ama bakkalınki sizi hayatta tutar. Herkesten

vazgeçin, hatta şeytandan, annenizden bile; arkadaşınız olarak kalacak tek bir bakkal, sizi kaşara kurulmuş fare gibi rahatça yaşatacaktır.
Haklı bir gururla, bakkallar:
– Biz her şeye sahibiz, der.
"Sahip olduğumuz her şey çok önemli" diye de siz ekleyin.
Toplumun bu temel ögesi, bu sakin yaratık, bu usta filozof, devamlı kafası meşgul bu adam, nasıl bir talihsizlikle aptallığı temsil eden tip olarak seçilmiş olabilir? Acaba hangi erdemden yoksun? Aslında hiçbirinden. Bakkalların fazlasıyla cömert doğaları, Paris'in şehir hayatına da işler. Bir günden diğerine, bir felaket ya da şenlik haberiyle heyecanlandığında, üstünde resmi elbisesi yokken yaptığı muhalefetin ardından üzerine geçirdiği üniformasıyla tekrar etrafta boy göstermez mi? Dalgalanan mavi renkli beresiyle, ölmüş önemli kişiler ya da zaferden dönen muzafferler adına yapılan törenlerde, gösterişli bir şekilde onlara eşlik ederken, kraliyetten bir hanım yanından geçtiğinde, çiçeklenmiş ağaçlar misali kibarca kenara çekilip, hizaya girerek ona yol verir. Sebatlı oluşuna gelirsek, bu özelliği gerçekten olağanüstüdür. Her gün giyotine girercesine, yakası kolalı gömlek giyme cesaretini bir tek o gösterir. Müşterilerine yaptığı şakalarda ne bitmez tükenmez bir zenginlik vardır! Nasıl da babacan bir tavırla, fukaraların, dul kadınların, yetim çocukların eline para tutuşturur! Mütevazı davranışlarıyla yüksek kesimden müşterilerinin nasıl da kalbini kazanır! Bakkallar yeni bir şey yaratamaz mı diyorsunuz? Ama QUINQUET de bakkaldı; gaz lambasını bulduktan sonra, adı lamba endüstrisinde kullanılmaya başlandı, dilimize girdi.

Ah! Bakkaliye müessesesi, Fransız kahramanlara, milletvekillerine yapmakta olduğu desteği geri çekse, şenliklerde kandil kullanmamıza karşı çıksa, yolunu kaybeden yayalara yol göstermeyi, yoldan geçenlere harçlık vermeyi, çöplükte yığılmış kadının haline bakmaksızın bir bardak şarap ikram etmeyi bıraksa; saat on birden sonra kesintiye uğrayan, düşman gaza karşı, kandilleriyle sürdürdüğü protestodan vazgeçse; *Meşrutiyet* aboneliğini iptal etse, gitgide daha yenilikçi olsa, Montyon ödülü için olmadık şeyler söylese, dükkânının kaptanı olmaktan vazgeçse, Lejyon denörü hor görmeye başlasa, kendi sattığı eksik sayfalı kitapları okumakla yetinse, Berlioz'un senfonilerini gidip konservatuvarda dinlese, devrini sürerken Géricault'ya hayranlık duysa, Cousin'in kitaplarını karıştırsa, Ballanche'ın yazdıklarını anlasa, beş parasız sanatçının, nankör yazarın, umutsuz Saint-Simone'cunun anlatımlarına sonsuza dek hedef olacak, hacıyatmaz olmayı hak edecek, çürüyüp kokuşacaktır. Ama yurttaşlarım bakkallara dikkatle bakın! Onları nasıl bilirsiniz? Genelde kısa boylu, al yanaklı, tombik göbekli, iyi bir aile babası, iyi bir eş, iyi bir usta. İşte bu lafın üstünde durmak gerekir.
Pancar suratlı, mavi önlüklü, dükkânın önündeki basamağa dikilip yoldan geçen kadınlara alaycı bakışlar fırlatan, karısına hayran, elinde avucunda bir şey olmayan, müşterilerine karşı güler yüzlü, bir temsil bileti bulduğunda sevinen, patronları güçlü gören, onlar gibi yuvarlak aynada sakal tıraşını yaparken karısının gömleğini, kravatını ve pantolonunu hazırlayacağı günlerin hayalini kuran bakkaldan başka kim size *Mutluluğu* çağrıştırır? İşte Arkadya'nın ta kendisi!

Poussin'in hayal ettiği gibi çobanlar artık günümüzde yok. Karınız, sizi bizzat kendi sattığınız arsenikle zehirleyecek bir Yunanlıya âşık olmadığı müddetçe, bakkal olmak, insanlığın en mutlu hallerinden biridir.

Siz sanatçılar ve tefrikacılar, yeteneği olanlara olduğu gibi bakkallara da sataşan siz zalim alaycılar, kalemlerinize bu kötü niyetli ilhamı verenin bu tombul göbekli alelade adam olduğunu kabul edelim; evet, maalesef, içlerinden bazıları, ellerinde silah, Rabelais'nin kahramanlarını andıran koca göbekleriyle, tören sırasında, milli muhafız birliğinin hizasını istemeden bozarlar ve kimi tıknefes albayın da bundan şiddetle yakındığını duyarız. Ama kim zayıf ve solgun bir bakkal olabileceğini hayal edebilir ki? Öyle olsa bakkallar şu anki mevkiini yitirir, hırslı insanlara eş olurdu. Haklarında söylenene bakın: göbekleri varmış. Napolyon'un da, XVIII. Louis'nin de göbeği vardı; temsilciler meclisi üyeleri de göbeklenmeden ölmeyeceklerdir elbet. İşte size iki önemli örnek! Ama eğer bu adamın sizlere sunduğu veresiye alışveriş imkânı sayesinde paralı arkadaşlarınıza kıyasla daha güvenilir olduğunu anlayabilseniz, bu adama hayran olur, yaptığı birçok şeyi hoş görürdünüz. Çoğunlukla iflasa kurban gitmese, iyiliğin, güzelliğin, yardımın timsali olabilirdi. Kibar insanların gözünde, Paris'e dört fersah mesafedeki köyünde, üç yüz metrelik bahçesine sevdalı olmasından, kırmızı gülbezekli sarı patiskalarla yatağını, odasının perdelerini donatmasından, çiçekli Utrecht kadifesiyle döşenmiş koltuklara kurulmasından başka kusuru yoktur. Bu iğrenç kumaşların en büyük müşterisidir. Gömleğine taktığı iğnelerle, parmağındaki alyansla genelde alay edilir; ama iğnele-

ri kabul gören bir kişiyi simgelerken, alyansı ise onun evli olduğunu gösterir; zaten hiç kimse bir bakkalın evli olmayacağını aklına bile getirmez. Bakkalın karısı da Fransızların alaycılığından nasibini alır. Peki, neden onu iki sebeple kurban ederek harcarlar? Saraya gitmek istediğinden bahsedilir. Devamlı dükkân tezgâhında oturan hangi kadın biraz olsun dışarı çıkmak istemez, hele de sahip olduğu fazilet onu saraya taşıyacaksa? Çünkü faziletlidir: sadakatsizlik bakkalların başına çok nadir gelen bir durumdur. Bu, hanımlarının zarafetten yoksun olmasına değil, bunu yapmaya fırsat bulamamalarına bağlıdır. Yaşananlar göstermiştir ki eğer bir bakkal hanımı kocasını sevmezse zaten onu öldürür. Yaşadıkları yerin küçüklüğü ve yatak odalarının eşiğine kadar giden yolda her bir basamağa konan mallar, mumlar, kelle şekerleri, her zaman göz önünde olan faziletinin bekçisidir. Faziletli olma mecburiyetiyle kocasına o denli bağlanır ki, birçok bakkal hanımı eriyip gider. Araba kiralayıp, Paris sokaklarında dolaşın, bakkalların eşlerini gözlemleyin: hepsi cılız, solgun, gergin olur. Zayıflıklarının nedeni olarak, hıfzısıhha, sömürgelerden getirtilen zahirelerden yayılan miyasmalardan bahsederken, patoloji bilimi, yerlerinden hiç kalkmadan uzun süre oturduklarından, hep aynı kol hareketlerini tekrarladıklarından, sürekli konuştuklarından, devamlı uyanık tutmaları gereken dikkatlerinden, kapı aralığından giren soğukla üşüttüklerinden söz eder. Tıp bilimi belki de, tüm bu ihtimalleri meraklıların gözüne sokarken, aslında bakkal karısı olmanın öldürücü bir şey olduğunu direkt olarak söylemeye cesaret edemiyordur; belki de kocalarına faziletin sakıncalarını gösterip onları üzmekten korkuyor-

dur? Her ne olursa olsun, bu büyük cam kavanoz içinde ya da bir başka deyişle dükkânın arka tarafında yiyip-içtiğini gördüğümüz bu çiftler, evlilik müessesesini onurlu kılan kutsal gelenekleri canlandırır, geliştirir. Hangi semte giderseniz gidin, bir bakkalın asla "*karım*" dediğini duymazsınız; o hep "*eşim*" diyecektir. "Karım" kelimesi, gülünç, tuhaf, ezik düşünceleri çağrıştırarak, tanrısal bir varlığı basit bir şeye dönüştürür. Vahşilerin karısı olur; uygar insanların ise eşleri vardır: bu genç kızlar, nikâh için, saat on bir, on iki civarı, kalabalık aileleri ve arkadaşları eşliğinde belediye binasına geldiklerinde, saçları, masa saatlerinin süslemeleri gibi, portakal çiçeğinden örülü bir taçla bezelidir –saatlerde her zaman atı için ağlayan memlûk figürleri olmayacak ya.
Her dem zafer sarhoşu, karısını şehre götüren bakkal, bilmem hangi gösterişli şeyle karikatüristin dikkatini çeker. Dükkânından çıkmanın mutluluğunu yaşayan karısı, o denli az makyaj yapma fırsatı bulur ki, böyle zamanlarda en kabarık elbisesini giyer; bakkal karısıyla yan yana yolda yürürken herkesten daha geniş yer kaplar. Samur kürklü şapkası ve yuvarlak yeleği olmadığında, o da diğerlerinden ayırt edilmez. Dükkânda sıkışıp kalan, yeniliklerden habersiz karısına, Paris'te olan değişiklikleri anlatırken, ona *canım arkadaşım* diye hitap eder. Bazen, kırlara gezmeye gittiklerinde, Romain-ville, Vincennes ya da Auteuil koruluklarının en tozlu yerine oturup, havanın temiz oluşundan mest olur. Her yerde olduğu gibi orada da onu, kılık değiştirmiş olmasına rağmen, konuşmasından, düşüncelerinden hemen tanırsınız.

Meaux, Melun ya da Orléans'a giden arabalardan birine bindiğinizde, karşınızda iyi giyimli, bakışlarıyla size meydan okuyan bir adam bulursunuz: önceleri pek konuşmayan bu özel kişinin kim olduğunu tahmin etmeye çalışırken aklınıza gelen bütün ihtimalleri tüketirsiniz. Acaba bir dava vekili mi? Yoksa yeni bir milli kahraman mı? Bürokrat mı? O sırada acı çeken bir kadın kolerayı bir türlü atlatamadığını söyler. İşte o an sohbet başlar. Yabancı söz alır.

– Beyyfendi…

Birden her şey anlaşılır, yabancı, bakkal olduğunu ele verir. Bir bakkal karşısındakine hitap ederken, ne yapmacık bir tavırla *beyefendi*, ne de küçümseyerek *bayım* der. Saygılıyla kollayan arası üsluptaki *beyyfendi*, karşısındakine duyduğu saygıyı belli ederken, ona kendini iyi de hissettirir.

– Beyyfendi, kolera salgını sırasında, en iyi üç Doktor, Dupuytren, Broussais ve *beyyfendi* Magendie, hepsi de hastalarını farklı şekillerde tedavi etti; ama hemen hemen tüm hastalar öldü. Koleranın ne olduğunu anlayamadılar; ama kolera öldüren bir hastalık. Benim gördüğüm hastalar zaten önceden de iyi değillerdi. İşte *beyyfendi*, şu sıralar işler çok kesat!

Onu politikayla ilgili yokladığınızda ise, siyaseti neye indirgediğini anlarsınız:

– Beyyfendi, görünen o ki bakanlar ne yaptığının farkında değil! Onları boş yere değiştirip duruyoruz, çünkü her şey aynı kalıyor. İmparatorluk zamanında iyi çalışıyorlardı. Ne adamdı ama! Onu kaybettiğimizde, Fransa da kaybetmiş oldu. Onu yeterince desteklemediğimizi söylemek lazım!

O anda bakkalın sakıncalı düşünceleri olduğunu keşfedersiniz. Béranger'nin şarkıları onun İncil'i olmuştur. Evet, kokuşmuş siyasetin bu berbat nakaratlarından etkilenen bakkallar yüzünden, bakkaliye müessesesi bunun cezasını uzun süre çekecektir. Parisli bir bakkalın –taşralı olanlar bu şarkılara bu denli bağlı değildir- cennete gitmesi için belki yüz yıl beklemesi gerekecektir. Onu bu denli kışkırtan, herkesten daha fazla Fransız olma hevesi olabilir. Onlar için nihai kararı Tanrı verecektir.
Yaptığınız kısa bir yolculukta, nadiren de olsa bakkal hiç konuşmamışsa, bu sefer de onu burnunu silmesinden tanırsınız. Mendilinin bir ucunu dudaklarının arasına koyup, ortasından sallayarak katını açar ve ustaca burnunu kavrar, kornetleri kıskandıran sesler çıkararak sümkürür.
Her şeyin altını deşme hastalığı olan kimi insanlar, bakkalların kötü taraflarından biri olarak şunu anlatırlar: "İşi gücü bıraktıktan sonra kimseye faydaları dokunmaz. Ne yaparlar? Ne ederler? Hiçbir şeyle ilgilenmez, ortalarda görünmezler." Bu saygıdeğer toplumsal sınıfın savunucuları ise bakkalın oğlunun genelde noter ya da dava vekili olduğunu, hiçbir zaman ressam, gazeteci falan olmadığını söyleyerek bu eleştiriye cevap verirler. Bu sebeple de bakkallar haklı bir gururla:
– Ben bu ülkeye borcumu zaten ödedim, derler.
Eğer oğlu yoksa kendine bir halef seçer; ona destek verir, günlük ciroyu kontrole dükkâna gelir, kendi zamanındaki satışlarla karşılaştırır; ihtiyacı varsa ona ödünç para verir, bakkaliye müessesesine hep bağlı kalır. Bir bakkalın eski-

den sahibi olduğu dükkâna karşı duyduğu özlemin anlatıldığı etkileyici hikâyeyi bilmeyen var mıdır?
Eski bir bakkal, otuz yıl boyunca dükkânına gelen her türlü insanın kokusunu çekmiş, yaşamın akışı içinde koyun gibi sürüden ayrılmayan sayısız pis adamla sürüklenmiş, pek çok ahlaksız kadınla yan yana yolculuk etmiş, yüzlerce erkenci müşterinin ayaklarıyla dükkânına getirdiği çamuru temizlemiş, elinden çil çil paralar geçmiştir. Adam bir gün dükkânını satar, ihtiyacının ötesinde para sahibi olur. Karısını toprağa vermiştir. Her şeyi kitabına uygun yapar, resmi evrak dosyasına borcu yoktur yazısını koyar. İlk günler burjuvalar gibi Paris'te gezer, domino oynayanları seyreder hatta temsillere bile gider. Ama endişelidir. Bakkal dükkânlarının önünde durur, içeriden gelen kokuları burnuna çeker, havan kolunun çıkarttığı gürültüyü dinler. Kötü havada evinin kapısına sığınan bakkalı görünce, "Zamanında sen de tüm bunlara sahiptin" düşüncesinin kulaklarında çınlamasını engelleyemez. Baharat kokularının büyüsüne kapılıp halefini ziyarete gider. Dükkânda işler yolundadır. Bizim adam eve üzgün döner. Hastalığını anlamak için kendisini muayene eden Doktor Broussais'ye *kendini iyi hissetmediğini* söyler. Broussais, özellikle İsviçre ya da İtalya diye belirtmeden seyahat etmesini salık verir. Saint-Germain, Montmorency, Vincennes'e yaptığı birkaç gezinti işe yaramaz, gittikçe zayıflayan bakkal artık daha fazla dayanamaz: La Fontaine masalındaki güvercinin yuvasına döndüğü gibi dükkânına geri döner; meşhur sözünü söyler: *tavşanlar gibi doğduğum yerde öleceğim*! Halefi, dükkânın bir köşesinde kâğıttan külah yapmasına, kasada kendi yerine oturmasına izin verir.

Gördüğü bu iyilik, pişmiş balığınki gibi beyaza dönen gözlerine tekrar fer getirmeye yeter. Akşam vakti, köşedeki kafede, bakkalların Reklâm kandırmacasına gösterdikleri ilgiye karşı konuşmalar yapar, kakao öğüten parlak makineleri sergilemenin ne işe yaradığını sorgular.
Aralarından sıyrılan lider özellikli birçok bakkal, bazı ilçelere belediye başkanı olur ve buralara Paris'teki gelişmişliği getirmeye çalışır. Bunlar, önce satın aldıkları Voltaire, Rousseau eserlerini okumaya girişir ama daha kitabın önsözünün on yedinci sayfasında bundan vazgeçerler. Daima ülkelerinin yararına, ya bir yalak tamir ettirir, ya papazın maaşında indirim yapar, ya da her yeri istila eden din adamlarının sayısını kontrol altına almak isterler. Kimi, görüşlerini *Meşrutiyet* gazetesine yollar ama cevap alamaz, kimiyse siyahların köleliği ve ölüm cezasına karşı kışkırtıcı bildiriler yayınlar.
Ama bakkallara tek bir sitemim olacak: bu da sayıca fazla oluşları. Zaten kendilerinin de bana hak vereceği gibi bu herkesçe yaygın bir kanı. Paris'in bakkallarını gözlemleyen moralistler, önceleri sahip oldukları kendilerine has iyi özelliklerin, mal sahibi olur olmaz kusura dönüştüğünü iddia eder. Saldırgan bir tavır takındıkları, etrafa talimatlar yağdırdıkları, kendilerine borçlu olanlara ihtar çektikleri, yaptırım uyguladıkları, böylece de o cana yakın hallerini yitirdikleri söylenir. Bakkalların kritik diyebileceğimiz bu dönemleriyle ilgili yapılan eleştirilerin aksini savunmayacağım. Başka insanları da inceleyin, yaptıkları saçmalıklara bakın, bu sefil dünyada hatasız ne var diye kendi kendinize bir sorun. Bakkallara karşı hoşgörülü olalım! Eğer kusursuz olsalardı

onlara karşı nasıl davranacaktık? Onlara hayranlık duyacak, korkusuzca egemenliğine girdikleri Devletin dizginlerini onlara teslim edecektik. Bu bildirinin muhatabı, siz bıyık altından sırıtanlar, rica ederim, onları rahat bırakın, bu ilginç iki ayaklıları daha fazla zorlamayın; elinizde hükümetle, yeni çıkmış kitaplarla, vodvillerle ilgili uğraşacağınız yeteri kadar malzeme yok mu?

Fransızların Kendini Takdimidir'den alıntı, 1839.

Bu metin, 22 Nisan 1830 tarihli *Silhouette* gazetesinde imzasız yayınlanan *Bakkallar* isimli makalenin geliştirilmiş versiyonudur. *Fransızların kendini takdimidir,* çeşitli yazarlara ait metinlerin derlemesidir; önce fasikül halinde yayınlanan metinler, 1840–1842 yılları arasında, Curmer Kitabevi tarafından sekiz cilt olarak yayımlanmıştır.

Claude Monet, Boulevard des Capucines, 1873

TAŞRALILAR

Kendi kıymetini bilmenin verdiği güvenle, şu arabadan inen adamın havasını görüyor musunuz?
İşte o bir taşralı.
Ona göre *yaşadığı yöredeki* en akıllı, en kültürlü kişi kendisidir; *Meşrutiyet* gazetesinin abonelerinden, şu an bölgedeki gazetede *çalışıyor*; gazetede sözü geçer, çok güzel kelime oyunları yapar, *onun oralardaki* tüm kadınların başını döndürecek kadar güzel aşk yapar ama genelde onları terk etmek zorunda kalır.
Doğduğu yerden, ya bir akademisyen ya bir general ya devlet bursuyla Roma'ya gönderilmiş yetenekli bir ressam ya da dini törenler bürosundan bir şef yardımcısı mutlaka çıkmıştır. Ayrıca memleketindeki katedralin gotik tarzda yapılmış yüksek kulelerini herkes bilir, 1371 yılında burada bir kralın oğlu kaza geçirip bacağını kırmıştır, hatta son günlerini burada geçirerek ölen başpiskoposu duymayan kalmamıştır.
Geçmişine bakınca, bu kişinin sıradan biri olmadığını, her yere başı dimdik girebileceğini hissedersiniz. Gelir gelmez uyanığın yaptığına bakın.
Daha arabanın basamağından inerken bağırır:
– Tanrı aşkına! Paris'te arabalar ne kadar da kötü!
Yardım istediği simsarın, sorularını alaya almasına şaşırır, ama yoldan geçenlerin muzip bakışları durumunu kavramasına yeter. "Kendi yöresine modayı getiren kişi" olduğu hal-

de, buralarda gezinirken aslında modanın gerisinde kaldığını fark eder. Her tarafta "konuşmalarındaki *aksan* yüzünden komik olan yabancılara" rastlar. Alzasca ve Bretonca ile alay eder ve "hatta Parislilerin akksannını da gennelde köttü bulur."

– Beni hiçbir şey korkutamaz, der. Beni ancak çok kurnazlar kandırabilir. Buraya gelmeden önce, burasıyla ilgili o kadar çok şey okudum, o kadar çok şey öğrendim, o kadar çok tavsiye dinledim ki, artık ben de onlar kadar kurnazım! …

Ama sümkürmek istediğinde mendilini kaptırdığını fark eder; saatinin ucuna takmak için köstek aldığında saati çalınmıştır; altın çerçeveli bir gözlük almak için on Frank öder, değiştirmeye geldiğinde ise satıcı, üstüne doksan Frank fark ödemesini ister.

Aldanacağı başka meslek erbapları da olacaktır: hemen oracıkta etrafında beliriveren yeni dostları sayesinde, kendisinden istenen parayı çıkarıp vererek, kibar bir adamın başka bir kibar adama gösterdiği saygıya bizzat tanıklık etmiş olur. Daha sırada kendisine güven duyan, güvenilir tüccarlar; duygusal görünümlü ama son derece acımasız kadınlar; kumarhanelerin başta birkaç kez göstermelik kaybedip, sonunda mutlaka parsayı toplayan müdavimleri; son olarak da onu temsillere, kafelere, her türlü yere götüren ama cebinden bir kuruş para çıkmayan *Cicero'ya benzer hatipler* vardır.

Hayvan bilimine göre, taşralılar ikinci türün iki elliler sınıfındandır. Yüksek sesle hiç durmadan konuşurlar, tenleri güneş yanığıdır; sert derili, iri yarı, sırtları hafif kamburlaşmıştır; omuzları geniş, kolları yana doğru kavisli, bacakları çarpıktır; şüphesiz tarlada çalışırken sürekli yaptıkları hare-

ketler yüzünden elleri ve ayakları vücutlarının diğer kısımlarına göre orantısızlaşır. Onlar için yürümek, varlıklarının birinci sebebidir. Paris'te konakladıkları zamanlarda, oteldekiler daha uyanmadan, bütün iskeleleri, bütün bulvarları gezmiş olurlar; gördükleri her çeşit paydan, her krem karamelden bir parça alıp yerler; yollarda tosladıkları sokak direkleri de hazmı hızlandırdığından, yediklerinin midelerine zararı dokunmaz.

Alışkanlıkları da, davranışları da bizzat kendileri kadar gülünçtür: her ortamda, köylerini övmek zorundaymış gibi davranırlar; her öksürükte, tükürmek için, oturdukları yerden kalkıp uygun bir köşeye giderler, nezle olduklarında bu durum onları haliyle epeyce yorar. İçeceklerini yudumlamadan önce tüm davetlileri selamlarlar; kafiyeli bir söz etmeden önce kendi kendilerine gülerler; sandalyeye oturduktan sonra masayı kendilerine doğru çekerler. Véry'nin yerinde çorba ve lahanalı dana eti sipariş ederler; garsona *beyefendi* diye seslenirler; hesap pusulasını isterken *borcumuz* derler; saçlarını dakikada üç defa düzeltirler; gömleklerinin kollarını dirseklerine, pantolonlarının paçalarını dizlerine kadar sıvarlar. Genelde birbirine zıt renkleri tercih ederler; onları çoğu zaman havuç kırmızısı ile fulya sarısı renkli kıyafetlerin içinde, yumurta sarısıyla cilalanmış ayakkabılarıyla, küpeli ve yeşil eldivenli görürsünüz!

Tek kelimeyle, taşralılar, anlaşılmaz yaratıklardır. 1831'de Devlet Tiyatrosuna giderler, Franconi'nin sirkine gidince kendilerini Opera'da zannederler, antraktta baston çikolata alırlar, gişede bilet pazarlığı yaparlar, IV. Henri'nin heykelciğini Napolyon, balerin Taglioni'yi ip cambazı Bayan Saqui

zannederler; üstüne bir de Taglioni'nin ip gösterisini izlediklerini iddia ederler. Kuaför dükkânlarının vitrinlerini süsleyen cansız mankenlere bayılırlar, Paganini'yi dinlerken uykudan esnerler; yer göstericileri şapkalarını çıkartarak selamlarlar, şakşakçılarla sohbet ederler ve Yenilikler Tiyatrosu'nda alkış tutarlar!

Caricature, 12 Mayıs 1831, (Eugène Morisseau)

Pierre-Auguste Renoir, Moulin de La Galette, 1876

EDEBİYAT SALONLARI ÖVGÜ DOLU SÖZLER

Bir yosmanın ilk defa kaşmir giymesi öyle hafife alınacak bir tecrübe değildir; bakanın masasına ilk defa kabul edilen bir dava vekili, eğer iyi bir palavracı ya da gerçek bir obur değilse, etrafta bulunanların içinde en zor durumda olanıdır; insanoğlunun maruz kalacağı en acılı sıkıntılardan bir diğeri de müstakbel karısının ailesine tanıştırıldığı andır. İnsanın hayatı boyunca tesadüf edeceği bu üç olayda da, gerçekleşmesi muhtemel sakarlıkların sayısı, usta matematikçi Charles Dupin'in bile hesaplarını karıştırabilir. Bununla birlikte, soylu hanımların hiçbiri yosmalık yapmamış olduğundan ve verdiğimiz örneğe rağmen, bakandan ricacı ya da evlenme niyetinde olmadığımızdan bu durumlardan korunabileceğimizi umabiliriz. Ama iyi yetişmiş bir gencin ya da modayı takip eden bir kadının asla kaçamayacağı bir talihsizlik varsa, o da edebiyat salonlarında bulunmaktır. Gardınızı alın, bu ortamlara girdiğinizde, en usta olanların bile ayağının kaydığı bir zeminde yürüyorsunuz demektir. Paris'in en iyi dansçısı, Boulogne Ormanlarının en iyi şövalyesi, davetlilerin en ölçülüsü, hatta herkesin bayıldığı o güzel konuşmacı siz olsanız bile, yine de gardınızı alın! Kabarık etekleriyle arabaları süpüren, salonlarda bulunmayı itibara denk tutan

sizler; bir budalayı dinleyecek kadar sabrı, bir yeteneğe gösterecek kadar ilgisi, aşk söylevleriyle eğlenecek kadar alaycılığı, coşkulu sahneler için vurdumduymazlığı ve tüm bunları yaşamak için gerekli zekâsı olan sizler, eğer ki edebiyat akşamlarına davet edilirseniz gardınızı alın! Okunan parça düz yazıysa korkun, hele ki şiirse korkudan titreyin!
Hangi hanıma kocası hakkında bir şey sorulmayacağını, hangi bankacının yanında iflastan bahsedilmeyeceğini bilenler, karşısındaki güzel hanımla ilgili bir hikâye anlatırken "yirmi yıl önce" dememeye özen gösterenler; çirkin bir kadına, sahip olduğu tarifsiz çekicilikten bahsedenler, ödünç verdiği parayı kendisine borçlanana düşünmeden hibe edenler, aşığının adını itiraf etmesinin mümkün olmadığına yemin eden budalalar, sesini çıkartmayan utangaç taşralılar, arkadaşlarının rezaletlerini aynı anda beş kişiye fitneleyenler… Bütün bu insanlar, günlük hayatın olağan seyrinde yuvarlanıp giderken, bu hayata çok yakıştıkları ve uyumlu oldukları için de ayrıca nam salarlar.
Oysa edebiyat salonlarının, şiir dünyasının, sanat tanrıçalarıyla akıp giden o parıltılı zamanın içine girdikçe, bu birikim ne kadar da cılız ve yetersiz kalır. Tanrı beni affetsin ama kendisine yalakalık edenlerin görgüsüz köylüler olduğunu düşünüyorum. Bu bilinmedik bir sanat, bu dudaklardaki gülümsemeyle oldubittiye gelen bir kürek mahkûmiyeti, dostlarımızla edebiyat serüvenini paylaşmak için Tanrı'ya düzülen övgülerle çekilen eziyet ve işkence.
Sadece gülünç duruma düşmemek için değil, ortamdaki cinlere çarpılmamak için de, ne çok şeyi gözlemlemek, ne çok ayrıntıyı kavramak, ne çok engelden kaçınmak gerekli! Bu-

rada kastettiğimiz, yalnızca bir sakarlığın alayla cezalandırılması ya da bir münasebetsizliğin buz gibi bir sessizlikle yüze vurulma anı değil. Yanlış bir hareketinize, yanlış bir sözünüze istinaden, tüm geleceğinizin etkileneceğini iyi anlamanız gerekir; bir unutkanlık ya da bir umursamazlık, ölesiye bir nefretle cezalandırılacaktır.

Geniş alınlı beyler ile yeryüzünde unutulmuş melekler kadar güzel kadınların gürültüyle muhabbet ettiği salona girdiğinizde, etrafa verdiğiniz selamın fark edilmemiş olması sizi şaşırtmasın. Hatta yaptığınız kabalıklar, sayacağımız şu üç taneyi geçmediyse kendinizi şanslı bile addedebilirsiniz: bunlardan ilki, okuma sırasını düzenleyen evin hanımına gidip kendinizi tanıttıysanız; ikincisi, boş gözlerle size bakan tanıdık bir hanımın, o anda hayallere dalıp dalmadığını tam olarak anlamadan selam verdiyseniz; üçüncüsü ise, mısraları prova eden dalgın şairin mırıldanması kulağınıza çalındığında “ Ne? Efendim?” dediyseniz.

Siz de bir yer bulup oturun, böylece halka tamamlansın. Şimdi, etrafınızdaki tüm bu insanların nasıl oturduklarına bakıp size en uygun olanını çabucak seçin; yapmacıksız ve sade bir biçimde oturmayı aklınızdan bile geçirmeyin. Hangisi sizce en iyi? Birazdan okunacak esere vereceği dikkatin, bir bakış, gözüne ilişecek bir eşya ile bozulacağından korkup, dirseklerini dizlerine dayamış, başını ellerinin arasına saklamış bu beyefendininki mi; gözleri yarı kapalı, gömüldüğü berjer koltukta kendini büyüleyici mısraların tatlı uyumuyla sallanmaya bırakmış olanınki mi; aşkı böylesine güzel anlatan bu şairane dudaklara keskin bakışlarını diken, geniş alınlı, sabırsız gözlü bu güzel kadınınki mi; başı yere

eğik, gözlerini yere dikmiş, vücudu hafifçe eğrilmiş halde, şairin ritim ve hareketlerine zarifçe bir sallanmayla eşlik eden bu genç taraftarınki mi; yanındakinin omzuna bastırıp ayak parmaklarının ucunda yükselerek, ilgisinin ispatı olarak burnunu göstermeye çalışan, en arkaya gizlenmiş bu kısa boylu hayranınki mi; icracının yanına oturup, sessizliği sağlayan arkadaşınınki mi; sırtını şömineye dayayıp, icracının hatalarını yakalamaya çalışan rakiplerininki mi; bir köşeye çekilip, uzaklardan gelen nameleri taklit edeninki mi; ve son olarak, herkesin yerleşmesini beklerken, halkanın ortasında kendini unutup, sonunda Lakonialılar gibi yere oturan, bu herkesten daha girişken olanınki mi… Tüm bu insanlar, ait oldukları bu dünyayı iyi bilirler. Ama henüz şiir sanatını anlama olgunluğuna erişememiş olan sizler, kendinizi tecrübeli zannetseniz bile, son saydığımız üstün davranışı sakın denemeye kalkmayın. Bir araya toplanmış, tanımadığınız bir grup adam ya da yazarlık taslayan bir kadının geniş şapkasının perdelediği boş bir koltuk bulursanız, onlar sizin tüm deneyimsizliğinizi kolayca gizlemenize yardımcı olacaktır.

Dinleyin, dinleyin, okuma başlıyor. Okunan ağıtın, şiirin, meditasyonun, övgü söylevinin ilk mısraları, çöldekine benzer bir sessizlik, piramitlerdekine benzer bir hareketsizlik ile karşılanır.

Bir kadının ne anlama geldiğini bilmek isterdim…

Ölümüne sebep olacak öksürüğünü kokulu mendiliyle gizlemeye çalışan genç şişman bir kadın sorar:

—Affedin, affedin, eserin adı neydi beyefendi, eserin adı neydi?

Topluluk da tekrar eder:

—Evet, evet, eserin adı neydi?

Ve hafif bir uğultunun ardından sessizlik tekrar sağlanır, tıpkı alacakaranlıktan sonra gecenin gelmesi gibi.

Bir yaz akşamı, ayrıldığım yere dönerken… saat
Dokuza doğru… dokuz buçukta… bir Pazar günü.

—Ne güzel ifade etti! —Çok zarif. —Yenilikçi. —Sanki orada gibiyim. —Dinliyorum. —Evet, evet.

Ağıtın okunmaya başlamasıyla birlikte bir çarpışma da başlamış olur, çünkü bu, icracı şair ile onu öven dinleyici arasındaki mücadeledir. Biri daha yarım dize bile okumamışken, diğerinden *Güzel! Ah! Ah!* nidaları yükselir. Heyecan yüklü bir mısra yaklaşırken, icra edilen şiiri ezbere bilen en yakın arkadaşın suratına bir gülümseme yayılır; daha beş dakika öncesinden suratında tatlı bir neşe belirmeye başlar, bu neşe her bir yarım dizede gittikçe daha da artar, büyür, ışıldar ve en sonunda beklenen dize geldiğinde patlar: "—Ah! Bravo! Etkileyici! —Büyüleyici! —Şiir sanatının parlak başarısı! —Herkesten bir adım daha önde! —Vahiy gibi! —Susun! Devam etmesine izin verin! —Ama mısralarıyla bizi heyecanlandırıp buna sebep olan bizzat kendisi! —Ama susun haydi!.."

İcracı şairin sözünü ilk kesenler genelde methiye düzme konusunda çok ehil olmayan sınıfa ait kişiler olur. Bırakın

okumaya devam etsin, bırakın şairin ince ve hoş sesinden başka hiçbir sesin duyulmadığı o derin sessizlik geri gelsin. İşte dinleyicilerden biri, aralanmış dudakları, gergin boynuyla hayranlığının ulaştığı mertebeyi gösteriyor; bir diğeri alçak sesle, sevinçle memnuniyetin birbirine karıştığı sözler sarf ediyor; bu kadının bakışları, aklının başından gittiğini düşündürtüyor. Arkadaşlarından biri, esiri olduğu hayranlıkla kasılıp büzülürken sandalyenin sırtlığını gıcırdatıyor; aralarında en cesur olanı, bir aptal ya da etrafını saran gizemlerden şaşkına dönmüş bir adam gibi olur olmaz gülüyor; şuradaki, kendini ağlamaktan alıkoyamadığı için utançtan kızarmış, cebinden mendilini çıkartıyor. Daha güçlü bir diğeri heyecanını yenmeye çalışarak, şairin etkisine karşı direniyor; şuradakinin artık bu dünyada olduğunu söyleyemeyiz; birkaç tanesi ise, hayranlıkla gitgide büyüyen volkanın püskürmesine sebep olacak dizeyi duyana kadar soluğunu tutuyor. Birden kızgın lavlar dışarı taşıyor ve dinleyicilerin uzun süre içlerinde sıkışıp kalan duyguları, çığlıklarla, öksürüklerle, alkışlarla, tepinmelerle, her tonda söylenen *ah! oh*!'ların gösterdiği kendinden geçmelerle etrafa yayılıyor. Bütün bunlar icracının yakın arkadaşının, bundan daha da iyi bölümlerin olduğunu müjdeleyen işaretine kadar sürüyor. Parlak başarısından duyduğu utangaçlığı üstünden atan şair ise kendine güvenle kaldığı yerden devam ediyor.

Bu gizemli topluluğa ilk defa kabul edilmiş olan biçare dinleyiciler, peki burada sizin tavrınız ne olacak? Beğeninizi alkışlarla mı göstereceksiniz? Yoksa bravolarla mı? Bunlar küstahça eleştiriler! Eğer böylesi sözler söylerseniz yitip gitmeye mahkûm olursunuz. Bu durumdan kurtulmanın tek

bir yolu var: söyleyecek bir şeyiniz olduğunda, övgü sözcükleri boğazınızda düğümlenmiş gibi sessiz kalmayı yeğlemek. Ya da salona yakın bir arkadaşınızla geldiyseniz, diğer bir çare de, gözlerinizde minnet yaşlarıyla yanına yaklaşıp, ellerini sıkı sıkı tutarak, ona:
" —Sağ ol dostum, sağ ol!.. Çok başarılı, gerçekten apayrı, çok zarif.", demek olacaktır.
Bu arada hayranlığımızı henüz yalnızca mimiklerle göstermemiz gereken bir safhada olduğumuzu belirtmeden geçmeyelim; sözlü ifadeleri, tıpkı havai fişekler gibi işin ehillerine bırakalım. Tutkulu duyguların bu korkunç patlamasına geçmeden önce size, okumaların yarıda kesilmesine neden olmuş dramatik olaylardan bahsedeyim.
Bir keresinde, ailesiyle aynı kaderi paylaşan bir genç, coşkudan sarsıldığı bir anda, yanındaki güzel kadının kolundan et kopardı. Başka bir sefer, perdeye tutunmuş, hayranlıktan durmamacasına tepiniyordu ki heyecandan öne doğru biraz fazla eğilip yere düştü; kendiyle birlikte kornişi, yaldızlı perde çubuğunu, kırmızı perdeyi, beyaz tülü de aşağı çekti. Yukarıdan düşenler, birkaç güzel hanımla birkaç erkek dinleyiciyi, başlarına tül örtmüşler gibi komik duruma düşürdü. Hatta bazılarının kafasının yarıldığı, gözünün oyulduğu, üç dişinin kırıldığı durumlar bile yaşandı.
Kavrama yetisi en iyi olanlar bile kimi talihsiz zamanlarda, görevlerini yerine getirme becerisini gösteremezler. Grubun hiç ses çıkartmadan dinliyor olması sıkıldıklarını düşündürebilir; şairin güçlü nefesi ve yeterince tecrübesi olmadığında, gerektiğinde grubu canlandırmaya hazır bir yardımcısı vardır. Bu yardımcı, icap ettiğinde, sandalyelerle koltuklar

arasında bulduğu bir boşluktan ortaya doğru atılır; haykırmaya başlar, tepinir, çırpınır, durmamacasına bir şeyler söyler; artık kendini kontrol edemez hale geldiğinde, koşarak geldiği yere geri döner; sönmekte olan bir yangın gibi, köşeye kıvrılıp heyecanı yatışana kadar bir süre daha kendi kendine mırıldanır.

Yine de bu sırada icraat devam eder ama şairin sözünü kesen sorular duyulmaya başlar. Hangi tür, hangi dönemin şiirleri sizi büyüler? Serenatları ve gezindikleri yerlerle Grenadalı çingene kızlar, size Elhamra Sarayı'nın giriftlerini, portakal bahçelerinin tadını öğretebildi mi?

– Ah! Mağrip aklıma geliyor!

– Ah! Buram buram Afrika kokuyor!

– İspanya'yı da unutmamak lazım!

– Bu mısrada minarelerden bahsediliyor!

– İşte Granada!

– İşte Doğu!

Şerefim üzerine ant içerim ki, benim yanımda, Afrika ile İspanya'dan bahsederken: "– İşte Doğu!", dediler.

Eğer ki kulaklarınız ezkaza, zorlu Orta Çağın kulelerini, akbabalarını, küçük siyah şatolarını, ince-uzun kuleciklerini, meşalelerle aydınlanan bina girişlerini anlatan kahramanlık hikâyeleriyle beslenmişse, şiir sanatçıları için kullanacağınız beğeni ifadeleri " —Sivri bir kemer kadar güzel, —Gülbezekle süslenmiş gibi, —Temel direk kadar sağlam, —Dantelsi bir taş gibi" şeklinde olacaktır.

– Bu mısralar Partenon kolonları kadar zarif.

– Bu ağıt, bir çeşme başında bulunmuş, Paros mermerinden yapılmış bir heykel gibi.

– Kurban adamaya giden ayin alayı gibi.
– İmittos Dağı'nda bal toplanan küpler gibi.
Bu ifadeler genelde Yunan şiiri için kullanılır, pek rağbet görmezler ama yine de övgülerde kendilerine yer bulurlar.
Bitmek tükenmez müdahalelerle, zaman akıp gider, artık şiirin son dizelerine ulaşılır. Bu noktada ortam önemini yitirir, heyecan öyle bir mertebeye ulaşır ki, ustaca yazılmış bu sözcükler artık tek başına yetmez olur; okunan tüm ağıtı bir çığlık ya da bir jestle bitirmek için etkili bir yol bulmak kaçınılmaz olur.
Şair okumayı keser… Topluluk ayağa kalkar… Neler oluyor? Paris salonlarının zarif ve ölçülü adetleri nerede? Erkeklerin kibarlığına, kadınların ağırbaşlılığına ne oldu? Birden her şey birbirine girer; herkes okuyucuya doğru koşuşturur. Önce alkışlarla, tutkulu tepinmelerle karışık uzun bir tebrik etme çığlığı kulakları doldurur; sonrasında ise herkesin katkıda bulunduğu şiddetli bir uğultu içinde gezinen, parıldayan hayranlık sözcükleri duyulur. Tıpkı fırtınada çakan şimşekler gibi: "—Harika! —Mucize gibi! —Sınırsız! Olağanüstü!". Bir keresinde, ustalıkla "*Alt üst edici!*" Sözünü hazırlamıştım. Övgüm ortamda kabul gördü ama bir başkasının daha ustalıklı ve zevkli övgüsü "*Sersemletici!*" ile benimki anında tahttan inmiş oldu.
Siz talihsizlere gelirsek, size sesleniyorum, *mucize gibi* ve *sınırsız* ifadeleri yalnızca on beş dizelik ağıtlar ya da üç bentlik şiirler için kullanılmaya uygundur, bunu dikkate alın. Dram söz konusu olduğunda ise, kullanmanız gereken övgü sözcükleri en azından şunlar olabilir: "—Geçmiş yüzyıl tekrar canlanmış gibi! -Bütün bir tarih yeniden harekete

geçti! —Değeri, boyunun uzunluğu ile ölçülen dev bir heykel gibi! —Adeta geçmiş ayaklandı! —Sanki geleceğin üstündeki perde aralandı! —İşte evren bu! —Bu Tanrı'nın ta kendisi!"

İyi yetişmiş birine ne şekilde davranacağını öğretmiş olsak bile, şiir bilimi konusundaki cehaletinizin ancak çok küçük bir bölümünü giderdiğimizi unutmayın. Size bir salona girdiğinizde kendinizi nasıl tanıtacağınızı ve nasıl davranacağınızı öğrettik ama yine de bu ortamlarda, olsa olsa diğerlerinin kınayacağı, avam bir dinleyiciden daha fazlası olacağınızı zannetmeyin. Ölçülü hareket edin, yani beş dakika içinde gören, öğrenen, karşılaştıran ve harekete geçen yüksek bir zekâya sahipseniz bile sadece sıraladığımız sözcükleri kullanmakla yetinin.

Sadece istisnai kişilerin yapabileceği başka bir şey daha var, bu da eleştiri biçiminde yapılan öfkeli övgü: bunu yapmak için ancak tecrübe ile sahip olabileceğiniz kuvvetli sezgilere, inceliğe ihtiyaç var. Bunların yanı sıra, doğanın bir tek sevgili kullarına nasip ettiği, eyleme geçmek için gereken cesaret ve güç de lazım elbette.

Özellikle bu son uyarımız dikkate alınmazsa yapılan diğer her şey boşa yapılmış olacak; kendi iyiliğiniz için, ailenizin iyiliği için, sizin ve onların geleceği için, asla okuma ortamlarına girmeyin. Size bu öğüdü salık verirken önünüzde diz çöküyorum. Zavallı genç adam, zavallı hanımefendi, bir okumayı yarıda kestiyseniz vah size! Genç adam, artık asla güzel bir kızla evlenmeye niyetlenmeyin: insanlar ağız birliği edip sizin gençlik maceralarınızı, kime ne kadar borçlu olduğunuzu, daha önceki metreslerinizi ele verecektir. Eğer

büro şefi, milletvekili ya da vali olma düşünceniz varsa, siyaset hayatınızın vasiyetnamesini şimdiden yazın. Bahtsız hanımefendi, size gelecek olursak, ne bu yakışıklı askere, ne bu kibar Danıştay üyesine, ne de okumayı yapan bu kibar yargıca bakmamaya çalışın: yoksa şiirle ilgilenen herkesin ağzından, onların zaten sizin aşığınız olduğu anlatılacaktır.
En nihayetinde, bir okumayı yarıda kesen biçareye verebilecek üç şeyimiz var:
– Bir dua. – Bir mezar. – Ve şu sözler:
REQUIESCAT IN PACE! [Huzur içinde uyu!]

Mode, 20 Kasım 1830 (imzasız)

Claude Monet, Gare St Lazare (1876-77)

MODADAN EDEBİYATA

Kontes Hanımefendi O...t'ye ithafen

Hanımefendi, bana bahşetmiş olduğunuz güvenden gözümün korktuğunu söylemek zorundayım. Tours'da bir kitap yazarak Paris'te başarıyı yakalamak arzusundasınız. Kitaplarımızı biçtiğimiz kalıpları postayla size göndermenin, ressam Gavarni'nin zarif resimlerine bakarak, bir elbise ya da bir fular kalıbı çıkartmak kadar kolay olduğunu zannediyorsunuz.

Ama yanlışınız var hanımefendi!.. Bu düşüncenizin kaynağı, yaşadığınız büyüleyici ülkenin masumiyeti olmalı. Ne yazık! Edebiyatımızı saran baş döndürücü hareketlilikle kıyaslandığında, MODA denen şey ne denli durağan. Kutsal Parnassos Dağı şimdi çukurlarla doldu; nasıl desem, öyle bir kum çölüne döndü ki, üzerindeki oynak kum tepecikleriyle tıpkı sizin oraların güzel Loire nehrinin sularında dalgalanan ışıltılı adalar kadar hareketli. Bu gösterişli kum tepeleri kâh yıkılır, kâh yükselir, kâh yuvarlaklaşır, kâh yok olur, kâh tekrar peydahlanır. Hazırlıksız denizcinin, çoğunlukla ters akıntıya kapıldığı gibi, yetenekli adamlar da bu sahte düzenin, üyesi olduğu yanlış görüşün ya da kendini beğenmişliğin etkisiyle silinip giderler. Cahil ben, eleştirmen olduğum

halde, size günümüz zevkini dikte ettirmek, başarımızın sırlarını öğretmek yerine, Herbault'dan bir şapka, Delisle'den bir fular seçmekle görevlendirilmiş olmayı ne çok isterdim. Her şeyden önce, herkesin sahip olduğu ortak bir zevk var mı? Bizler gerçekten başarılı mıyız? Hanımefendi, herkesin bir devri olduğunu bilmiyorsunuz sanırım, aynı kişi tüm zamanlara damgasını vuramaz. Bu kadar büyük bir başarıyı kim yakalayabilir? … Bütün ülkeleri hızla tüketiyoruz. Dün Doğu'dan bahsediyorduk; geçen ay İspanya'dan; belki de yarın İtalya'dan bahsedeceğiz.

Size Laponya'nın yerel havasını incelemenizi salık versem, oradaki doğal buzlarla, hayranlık uyandıracak kadar güzel Spitsbergen takımadalarını, daha önce hiç görmediğiniz kuzey ışığını, ren geyiklerini, balık kılçıklarını, balina yağını, karlarla çizilen ufuk çizgisini, kutup ayılarını, likenleri yazabilirsiniz. Ama siz bu küçük evreninizi tamamlayıp basılı hale getirene kadar, edebiyat rüzgârları Brezilya'nın balta girmemiş ormanlarına doğru esiyor olacak. Okuyucu, bir kuyunun dibinde yatan timsahları, altın sarısı benekli jaguarları, mürenleri okumak isteyecek. Artık sadece yerlilerin dilinden anlayanlara Laponca-Fransızca arası bir dilde hitap ediyor olacaksınız. Ve en önemlisi hanımefendi, siz yeni fikirler ararken, okuyucu *yöresel renk* isteyecek; siz istenen bu rengi yakaladığınızda, nükte nerede diyecek; siz nüktenin peşinden koşarken bu Hintli sultan, töresel temaları görmek isteyecek; siz gelenekleri ona olduğu gibi aktardığınızda, o hikâyeye deli olacak; bir dönemi halı işlermişçesine süsleyerek tasvir ettiğinizde, bir kitabı ilave parçalarla zenginleştirdiğinizde ise size sırt çevirip boş bir laf üzerine

edebiyat çeşitlemeleri yapmakla eğlenen adamın birine hayranlık duyacaktır. Okuyucu bazen bir kovayla aya çıkmak için bütün oyuncaklarını toplayıp kıran yaramaz bir çocuk gibi, bazense filozof Cousin'e kulak veren, onun derslerinde öğrendikleriyle karmaşık bulmacalar çözen aklı başında bir adam gibi davranır. Yetenekli bir sanatçıyı beğenmeyip, budalanın birine gönlünü kaptırır.

Hem yüce hem gülünç olan, kesinlikle zeki ve kesinlikle aptal olan, sadece görerek yaşamak isteyen bu Paris'in mi sizi beğenmesini istiyorsunuz? … Ah, nasıl bir işe kalkıştığınızı bilmiyorsunuz. Kürek mahkûmları bile ne iş yapacağını bilirken, bir yazar, maymun iştahlı Paris'in kendisinden ne isteyeceğini asla kestiremez. Günümüzde bu tuhaf insanlar, tıpkı sarmalandıkları şık ve süslü yaşamdaki parlak vitrinli dükkânlar, sihirli çarşılar gibi, edebiyatta da havai fişek parlaklığında ama derinliği olmayan eserler istiyor. Her yerde *Binbir Gece Masalları*'nın izlerini arıyorlar. Her hafta, sözde yeni elli kadar kitap basılıyor; üç yeni tiyatro eseri sahneleniyor. Gazeteler, ettiği bir laf yüzünden her sabah başka birini şişe geçirip, gülünç kılarak cümle âleme teşhir ediyor; prens ya da âlim olmuşsun, kral ya da profesör, hiç önemi yok! Asıl olan şu ki her gün mutlaka yeni biri kurtlar sofrasına yem oluyor. Öyle ki bugün borsacı, elini kirletmeden yediği, kendi adıyla anılan kekin tanınması için, kimsenin bir kitap yazmamış olduğundan şikâyet etse, neredeyse haklı sayılacak. Özetle Paris'in de eski Roma gibi Kolezyum'u var; ama gladyatörlerin yerini yazarlar; sırtlanların, kaplanların yerini ise gazeteciler almış. Roma'nın Sezar'ları kan döküyor, insanları öldürüyordu; biz ise bilgiyi

tüketiyoruz. Genç kızların okuduğu kitaplarda, Vesta bakirelerinin, içtikleri otlardan sarhoş olduklarında gördüğü hayaller anlatılıyor. Polis teşkilatının kol gezdiği delikler, dedektif polis Vidocq ve casusları, cellât Sanson ve o korkunç giyotini, aklınıza gelebilecek her türlü suç, gulyabaniler, vampirler, hayaletler… Tüm bunlar tükendi bitti. En kötü şeyleri, en zarif biçimde ele aldık. Crébillon Oğul'un günahları savuşturması gibi biz de idamları süsledik. Giyotin makinesi bizim *rahat döşeğimiz* oldu.

Bu durumda ne yapabilirsiniz? … Tanrı aşkına, on dokuz yaşında, yeni mezun, sırf arabası olduğu için kadınlarla arkadaşlık eden bir adam, kitabınızı alıp, buruşturduktan sonra "Bu kitapta hiçbir şey yok! …" diye bağıracak; kendinizi bu tehlikeye atmayın.

Bu alanda yapacağınız kariyerde sizi bekleyen tehlikeleri ortaya koyarsak, akılcı düşünecek ve sahip olduğunuz ışığın Tours'da parlayabileceğini ama burada gaz lambasının cılız ışığı kadar parlak ve birbirinin aynısı yeteneklerin arasında pek de heyecan uyandırmayacağını anlayacaksınız. Burada yalnızca güneş kadar parlaklara yer var. Yazar Demoustier'nin yapmacık ekolünden geliyor olsaydım, sizi gece parlayan aya benzetirdim; ama bizim el üstünde tutulan üslubumuz, inanın ki, çok farklı bir şey! …

İtiraf etmeliyim ki bu kadar zor bir işe girişebilecek cesareti kendimde bulmamın sebebi, bu kararı tümüyle sizin sorumluluğunuza bırakmanın yolunu bulmuş olmam. Ben, yalnızca alacağı fazla mesai ücretini düşünen bir noterin sakinliğiyle, bizlerin sahip olduğu entelektüel zenginlik ve eksikliklerin dökümünü çıkartacağım; size de bunların kıymetini değer-

lendirmek düşecek. Bu tıpkı bir ölünün ardından yapılan mal varlığı satışına benzeyecek; hani gözlemci, merhumun pılı pırtısını, mobilyalarını, kitaplarını nasıl kullandığına bakarak zevklerini belirler ya, işte öyle. Burada ölü olarak kastedilen halk; Tanrı affetsin ama bence artık halk diye bir şey kalmadı. Bunun olacağı belliydi. Fransa'da artık herkes edebiyat alanında tanınmak istiyor, öncedense hep albay olmak istenirdi. Parterdeki dinleyiciler birden tiyatro sahnesine atladı. Artık herkes yazar, okuyucu kayboldu. Oysa okuduğunu değerlendirirken saçmalamak, her zaman için yazarken saçmalamaktan daha kolay. Sizin yapmak istediğiniz tam olarak nedir? Bu saplantınızın bir sebebi olmalı. Günümüzde kitap yazmayan biri beceriksiz sayılıyor. Bu yüzden herkes, Sainte-Beuve'ün de söylediği gibi, *yaratıcı yeteneğinin eksiksiz* olduğunu ispatlamaya çalışıyor. Atlar hakkında kitap çıkaran Guiche dükünü gördünüz, *sermone pedestri*, adı artık unutulmuş en örümcek kafalı Fransız kahraman bile küçük de olsa bir kitap yayımladı ve siz de, şüphesiz *Ourika* gibi birkaç taşralı kız üzerine derin düşüncelere dalmış olmalısınız ki, bu da şu anda benim cevap yazdığım bu mektubu almama sebep oldu.
Hanımefendi, artık yalnızca yaşlı, bezgin bir kesim kitap okuyor; yani tiyatro sahnesindeki orkestra elemanları: saçları beyazlamış yaşlılar, resmi ceketli, altın küpeli, siyah atkuyruklu, gri bıyıklı Napolyon'un askerleri; Asya, Afrika, Rusya, İspanya ve İtalya'yı iyi bilen, uydurma ülkelere kanmayan, etkilemesi güç insanlar; ihtilâlde idamdan kaçan muhacirler, hafif meşrep kadınlar, sıkıcı dullar, kontes olmuş oda hizmetçileri, Robinson Crusoe'yu Jakobenler Kulü-

bü'nden biri zanneden, alay konusu tiyatro kahramanı Bayan Angot'ya benzeyen kadınlar. Bu topluluk, birden kendini, Roma imparatoru Claudius gibi, yüce divanda yargıç olarak buldu. Hem yepyeni hem de modası geçmiş bir topluluğa dönüştü; ama bu grup ayniyeti ve etkinliği ile güçlendi. Böylece, bir anda etrafını kuşatan yeni yazarların pohpohlamalarına kayıtsız kalarak, hep iyi kitapları satın alma saplantısı taşıdı. Lamartine'in altmış bin, Béranger'nin kırk bin kitabını satın alan işte bu insanlar. Bu güç, övgüyü hak ediyor: bu sebeple, tüm yazarlar onlara dil uzatarak, dikkatlerini kendilerine doğru çekmeye çalıştı.
Önce bazı yazarlar, bu grubu uyandırmak için onu dürtmeyi düşündü; bir gün öncesinde ölü muamelesi yaptıkları bu topluluğu, ertesi gün manen etkilemeye çalıştılar; birçoğu ise gururunu okşadı. O ise, yaşlı sultanlar gibi zevkten sarhoş uzandığı döşeğinde, uçurulan kelleleri seyrederken, cinsiyeti olmayan bir canavara baktığından daha fazla heyecan duymuyordu. İşte o zaman her bir yazar kendine ait küçük bir okur kitlesi oluşturma, gelecek ününü hazırlama, aile içinde kendini taçlandırma niyetine girdi. Zaten *karşılıklı birbirini övme* ve arkadaşlık müessesesi de buradan gelir. Birden ortaya çıkan ileri görüşlü, yaratıcı Prometheus, bu yaşlı topluluğun karşısına yeni bir grup daha çıkartmak istedi; yaşlı olanın bu duruma kızacağını, kurgulanmış bu saygısız grupla uğraşacağını düşündü. Ama nafile! Var olan kitle, yeni peydah olan kendi kopyasını, ilgi gösterdiği, yirmi kez sahnelenen dramı alkışlarken izledi; edebiyattaki 89 ihtilali gibi ortaya çıkan, güçlü bir akım yarattığını zanneden bu adamı, herkes görmezden geldi.

Yani siz kendinizi emsalsiz bir kriz ortamında bulacaksınız; yazarların kendilerine okur bulamadığı, edebiyatın siyaset karşısında bayağılaştığı, şiirin günlük olaylar karşısında mağlup olduğu bir ortamda. Ellerinde ottan bir minder, büyük bir sandık, bir klarnet taşıyan şarlatanların arasında kalacaksınız; usta işi eserler yaratan ve ellerinde, Avrupa'nın dört bir tarafındaki hükümdarlardan aldıkları nişanları sallayan adamların arasında, birkaç yalın üsluptaki eserinizle yapayalnız kalacaksınız. Şu soğuk nevale yazara Güney Haçı nişanını veren kim bilir hangi kral; şu kısa boylu, zayıf olan, Aslan Nişanını almış; Papa, on yıldır bilim adına kılını kıpırdatmamış birine Altın Mahmuzu vermiş; Kutup Yıldızı, şu ateşli vatansevere verilmiş; Liyakat Nişanı ise, kimsenin beğenmediği şu sürekli kötüleyen yazara gitmiş. Yazarken imla hatası yapanlar, bilginler kulübünün üyesi oluyor; hiçbir şey bilmeyen ya da yazı yazamayanlar ise, Paris'in çeşmelerini sayıyor, belediyenin yaptırdığı kapı numaralarının yazıldığı plakaların renklerini inceliyor ve istatistikle uğraştıklarını iddia ediyorlar; zira istatistik artık moda oldu, daha doğrusu moda olan istatistik yapmaktan ziyade sağladığı toplumsal statü.
Muhtemelen on beş yıl süren aylaklık bize fazla geldi ve gelecek için sabırsızlanmaya başlayınca yerimizde duramaz olduk; her şeyi deneyip deneyip bıraktık. Malum hep aynı Fransa: kararsızlıkta kararlı, etkilenmesi güç. Burada yapılan edebiyatın bir amacı yok: işte esas olan bu. Ne yıkacağı ne de yeniden kuracağı hiçbir şey yok. Şiirle nesri karıştırdık sonra da şiir yok oldu diye şaştık kaldık; denemediğimiz hiçbir şey kalmadı, dram arar olduk; artık hiçbir şeye inan-

mıyoruz ama iman arıyoruz. Kısacası, bu kadar akıllı insanın içinde yetenekli birini bulmak neredeyse imkânsız. Napolyon'un askerleri, emirlere itaat ederdi; oysa edebiyatçılar kafa yoran kitlelere hitap eder. Herkes her konu hakkında fikir sahibi olacak kadar bilgili olsaydı, öğretilerde birlik sağlanamazdı; konuyu bilen kişi sayısı kadar da farklı fikir olurdu; hepimiz kendimize itibar sağlama peşindeyiz. İşte hanımefendi gördüğünüz gibi sizi tatmin etmek benim için çok zor.
Yine de bu, size öğretebileceğim çok önemli bir ilke. Bu teori, benden isteme inceliğini gösterdiğiniz Talimatları yazarken ilk bölümün konusu olacak.
Günümüzde edebiyat söz konusu olduğunda, bir yazarın hem kişiliğinin hem de yazdıklarının uymak zorunda olduğu kurallar bulunuyor. Tek kelimeyle özetlersek, bu yazarın giymek zorunda olduğu moda bir kıyafet var, sanıyorum ki sizin en çok ilginizi çekecek olan da bu. Burada söz konusu olan ne kitapta yer alacak fikirler, ne yazının planı, ne kitabın ismi; aranan şey kendinizi tanıtacağınız biçim. Doğum tarihinizle ilgili sır perdesini aralama saygısızlığını yapmamı Tanrı esirgesin! Ama yine de bir yazarın yaşı, şu günlerde, çok ilgi çeken bir konu. Bilirsiniz milletçe olmamış meyveleri severiz. Üniversite derdinden henüz kurtulan bir gencin, İsa ile ilk kez tanışacağı komünyon ayinine daha katılmamış bir genç kızın, halkın ilgisini çekeceğine kesin gözüyle bakılır. Edebiyat alanında şaheserler yaratmak için oyuncaklarından erken yaşta vazgeçen Litz gibi müzisyenler, Jules Regondi gibi gitaristler, Léotine Fay gibi tiyatrocular var. Gençlere duyulan bu hayranlık belki de yaşamı tüketmiş

olmanın bir işaretidir veyahut bu asır, henüz bir erişkin olarak kendini ispatlayamadığından bakıcıya ihtiyaç duyduğunun göstergesidir. Ne olursa olsun, genç Fransa'mız, genç insanlarımız var; yeni fikirler, yeni kitaplar, genç yazarlar istiyoruz. Bu genç yumurcaklar birden büyüyüveriyor, her taraftan erken gelişmiş çocuklar yağıyor: örneğin Victor Hugo, evlendiğinde daha çocuktu. Gazetelerin, perçemli bir gençten, umut vadeden yetenek diye söz ettiğine rastlıyoruz. Bay Cousin, hep *bu genç öğretmen*, vs... M.D...'nin salonunda, Silenos'a karşı duran Herkül'e benzeyen, iri yarı bir delikanlıya rastladığınızda, onun, genç bir sanat tanrısının ilk denemeleri olarak takdim edilen şiirleri yazan genç olduğundan şüphe duymazsınız. Yakın dostlarımdan biri, aslında yirmi beşinde olan Bayan E... M...'nin, kitabının önsözünde kendini on altı yaşında göstermesi gerektiği kararının alındığı saçma bir toplantıya şahit olduğunu anlatmıştı. Bu göz boyamanın kendine has yöntemleri, bir mantığı var. Öylesi göz kamaştıran eleştirmen Saint-Beuve'ün, yaşlı Rollin'e, Lebeau Baba'ya benzeyip benzemediğini sormuşsunuz; bahtsız Joseph Delorme'a ise büyük bir tutkuyla bağlıymışsınız. İşte genç olmanın sırrı! Bu iki adamın aynı yazar olduğuna kimi inandıracaksınız? Joseph Delorme!.. Bu isim insanda genç birine aitmiş izlenimini uyandırmıyor mu? İsimlerle bu şekilde oynanması, hepimizin düşürüldüğü bir tuzak! Jules de Rességuier'nin adı size evli, çocuklu, Danıştay'daki koltuğunda davalara hükmeden bir adamı çağrıştırıyor mu? O...t kontesi adını boşuna taşıyorsunuz hanımefendi, modayı takip etmek istiyorsanız adınızı Jenny olarak değiştirmelisiniz... Böylece kitabınız kırk yaşında bir kadı-

nın değil de doğuştan yetenekli genç bir kadının denemesi olarak kabul edilecektir.

Eğer isminizin ardından *Bey* ya da *Hanım* sözcüğünü kullanırsanız yaşlı görünürsünüz; bunun yerine ilk adınızı kullanın, böylece genç görünmüş olacaksınız. Taş baskı yöntemi bu masum aldatmacaya suç ortaklığı yapar. Yazarlar çizdirdikleri portrelerinde, boyunları çıplak, saçları bukleli görünür; siz de onları genç kız zannedersiniz, kimilerini kanepede oynarken, kimilerini bulutların arkasına saklanmış bulursunuz. Figürleriyle yaşlarını olduğundan daha genç gösterirken kitaplarına da yazıldığından daha ileri bir tarihi atarlar. Bunlar yazarı öldükten sonra yayımlanan daha doğmamış eserlerdir.

Gelecek mektubumda size kitabın, eserin ve sanat eserinin ne anlama geldiğini açıklayacağım. Size şu an var olanı değil de gelecek yılın modasını anlatacağım. Size yepyeni bir üslup öğreteceğim. Fikir içermeyen *cümlelerle* söz sanatı taşımayan *fikirlerin*, *yerel renklerle* kederli olayların, *fantastikle* gerçeğin, hakkını vererek ya da çalakalem yazılmış kitapların, bilimsel bilgilerle merak uyandırmak veya yazıdaki detaylarla güzellikler yaratmak arasında bir seçim yapacaksınız. Ama *Burjuva Aşçı Kadın* misali, modern edebiyatın reçetesini yazmadan önce, size çağımızın dikkate değer tüm eserlerini içeren bir tablo çizmem gerekiyor. Pençesine düştüğümüz bu hastalığı tasvir etmek için, zevklerimizin değişim aşamalarını, zevklerimizi yok edenleri ve onları tekrar canlandırmak isteyenleri resmetmem gerekiyor. Önce İmparatorluğa bir göz atacağız, mazide kalan Palmira şehrinin bu

kalıntılarını gördükten sonra ise sizi bu büyük yazarların her birinin mabedinde gezdireceğim…
Eski bir dostunuzun saygılarını kabul buyurun hanımefendi.

La Mode, 29 Mayıs 1830 (H.)